

Economisch - Statistische Berichten

48e JAARGANG - 23 JANUARI 1963 - No. 2372

M.A.B. n.v.

K. C. SLIJK

Schledamsevest 44 d - Rotterdam-1
Tel. 010 - 11 91 11 (2 lijnen)

*M*akelaars in onroerende goederen.
Vertrouwensopdrachten.

*A*dministraties voor Verenigingen
van Eigenaren (Appartementenwet)

*B*emiddeling bij aan- en verkoop
van appartementen (horizontale
verkoop). Specialisten sedert 1951.

★ **TAXATIES** bij aan- en verkoop,
voor successieaangiften, enz.

★ **HYPOTHEKEN**

GRATIS op aanvraag beschikbaar:
"M.A.B. n.v.-Nieuws" - ons maandblad, waarin
regelmatig aantrekkelijke aanbiedingen volledig
omschreven worden opgenomen.

R. MEES & ZONEN

Bankiers en assurantiemakelaars
ROTTERDAM

Financiering en
verzekering
van in- en uitvoer,
documentaire
incasso's,
handelsvoorlichting

**HOLLANDSCHE SOCIETEIT
VAN LEVENSVZERKERINGEN N.V.**

A^o 1807

.... meer dan
anderhalve eeuw
levensverzekering

HOOPDKANTOOR
Herengracht 475, Tel. (020) 22 13 22, AMSTERDAM C.
HEAD OFFICE FOR CANADA
Holland Life Building
1130 Bay Street, Tel. WA 5-4511, TORONTO.

**ECONOMISCH-
STATISTISCHE BERICHTEN**

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.
Telefoon redactie: (010) 5 29 39. Administratie: (010)
3 80 40. Giro 8408.

Privé-adres redacteur-secretaris: Drs. A. de Wit, Sleedoorn-
laan 17, Rotterdam-12, tel. (010) 18 36 32.

Bankiers: R. Mees en Zonen, Rotterdam, Banque de Com-
merce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening
260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steen-
weg 347, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.

Abonnementsprijs: franco per post, voor Nederland en de
Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen
f. 31,— per jaar (België en Luxemburg B.fr. 400).

Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts
worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer 75 ct.

Advertenties: Alle correspondentie betreffende advertenties
te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij
H.A.M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010)
6 93 00, toestel 1 of 3.

Advertentie-tarief f. 0,36 per mm. Contract-tarieven op aan-
vraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten”
f. 0,72 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt
zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van
redenen te weigeren.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; H. W. Lambers; J. Tinbergen.
Redacteur-Secretaris: A. de Wit.
Adjunct Redacteur-Secretaris: M. Hart.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens
de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

Inkomensverdeling in Nederland

Inkomensvergelijkingen met andere landen zijn belangwekkend. Evenmin oninteressant zijn metingen van de binnenlandse dosering van rijk en arm. Onlangs publiceerde het C.B.S. vaderlandse gegevens over 1958 per gemeente, per economisch-geografisch gebied en per provincie met een verdeling naar aantal en inkomen over 15 inkomensklassen ¹⁾. Deze statistiek werd aangekondigd als „tussentijds“: over 1960 worden wederom uitvoeriger gegevens gepubliceerd binnen het kader van de gebruikelijke 5-jaarlijkse statistieken na die van 1946, 1950 en 1955. Deze tussentijdse publikatie levert meer recent cijfermateriaal, o.a. ten behoeve van marktanalyse.

inkomstentoe name. Aldus berekende het C.B.S. ²⁾ dat na zo'n correctie het indexcijfer (1950 = 100) van het gemiddeld inkomen per belastingplichtige in 1959 slechts 126 (voor de correctie: 175) beliep. De corresponderende indexcijfers waren voor 1953 resp. 104 en 117. Bovendien bleek de inkomensverdeling in 1959 weer ongelijkmatiger geworden. Het C.B.S. becijferde nl. dat de zgn. constante van Pareto voor de jaren 1950, 1957, 1958 en 1959 resp. 1,97, 2,12, 2,15 en 2,14 beliep. De constante van Pareto heeft een lagere waarde naarmate de ongelijkheid groter is.

Van de provincies hadden de inwoners van N.- en Z.-Holland en van Utrecht een gemiddeld inkomen dat boven

Inkomensverdeling 1959 (cum. perc.)

Ink.klasse (× f. 1.000)	Aantal a)	Inkomen	Belasting
< 2	18,9 f)	4,3	1,0
< 4	43,6	17,4	7,3
< 5	60,6	31,4	15,0
< 6	73,9	44,9	22,1
< 7	81,9	54,6	27,9
< 8	86,66	61,17	32,5
< 9	89,65	65,93	36,27
< 10	91,73	69,63	39,52
< 15	96,44	80,32	51,09
< 20	98,05	85,54	58,84
< 50	99,70	94,54	79,44
< 100	99,94	97,64	90,06
Totaal id. in abs.get.	100 4.689 b)	100 24.800 c)	100 3.309,5 c)

Inkomensverdeling in 1958

Provincies	gemid. in f. p. inw.	gemid. in f. p. bel.pl. a)	Gemeenten	gemid. in f. p. inw.	gemid. in f. p. bel.pl. a)
Noordholland	2.470	5.600	Rijkste gem.		
Zuidholland	2.370	5.550	Bloemendaal	5.890	13.030
Utrecht	2.240	5.400	Wassenaar	5.600	12.940
Zeeland	1.970	4.910	Blaricum	4.540	10.750
Groningen	1.950	4.810	Laren	4.450	10.540
Overijssel	1.910	4.750	Armste gem.		
Gelderland	1.900	4.770	Megen, c.a. d)	1.150	3.610
Limburg	1.900	4.810	Huybergen d)	1.140	4.510
Noordbrabant	1.820	4.730	Heel en		
Friesland	1.750	4.590	Panheel e)	0.830	4.370
Drenthe	1.700	4.520	Grootste gem.		
Nederland, Idem. (1959)	2.120	5.150	Amsterdam	2.530	5.410
	2.190	5.290	Rotterdam	2.410	5.500
			's-Gravenhage	2.580	5.670

a) Belastingplichtigen. b) × 1.000. c) In f. mln. d) N.B. e) Limburg. f) Incl. o.m. „vacantiewerkers” en „personen werkzaam in huiselijke diensten”.

Van de vele C.B.S.-gegevens zijn in de onderstaande tabel er enkele weergegeven. De cumulatief-procentuele cijfers van de verdeling over inkomensklassen zijn ontleend aan een meer recente publikatie ²⁾ en betreffen het jaar 1959. Geconstateerd kan worden dat in 1959, ca. 60 pCt. (1953: ca. 85 pCt.) van het aantal belastingplichtigen tot de inkomensklassen beneden f. 5.000 behoorde, ca. 31 pCt. van het totaal inkomen ontving en 15 pCt. van de belastingopbrengst leverde. In de klassen van f. 10.000 en meer ressorteerde 8,27 pCt. (1953: 3,63 pCt.) van het aantal belastingplichtigen met 30,37 pCt. van het totaal inkomen en een aandeel van 60,48 pCt. van het belastingbedrag.

Na verdiscontering van de waardevermindering van de gulden kan enig inzicht worden verkregen in de reële

het landelijke gemiddelde van f. 2.120 lag. Friesland en Drenthe sloten de rij. T.o.v. 1955 realiseerde Drenthe evenwel de grootste procentuele toename, nl. met 31 pCt. (landelijk beliep dit 24 pCt.). Van de gemeenten was Bloemendaal de rijkste. Na Bloemendaal volgden achtereenvolgens Wassenaar, Blaricum, Laren, Heemstede, de Bilt, Naarden, Oegstgeest, Rhooen en Zeist. Van de 10 gemeenten met de laagste gemiddelden lagen er 7 in N.-Brabant.

Van de 78 economisch-geografische gebieden, waarin Nederland door het C.B.S. werd verdeeld, bleek het gemiddelde inkomen per inwoner in het Gooi het hoogst: f. 3.100. De procentuele inkomensstoe name t.o.v. 1955 was met 42 het hoogst op de Friese waddeneilanden. Het laagste stijgingspercentage werd in deze periode geregistreerd in de Wieringermeer (8 pCt.). Het armste gebied was dat van „Land van Maas en Waal en Rijk van Nijmegen” met een gemiddelde van f. 1.500 per inwoner.

M. H.

INHOUD

Blz.	Blz.
Inkomensverdeling in Nederland.....	71
Wereldvlucht?, door Prof. Mr. K. Vonk.....	72
Is there something rotten in the welfare state?, door Dr. W. Hessel.....	76
Buitenlandse investeringen en betalingsbalans, door Drs. E. H. Loen.....	80
Economische groei in West-Europa, door Dr. A. Heertje.....	83
Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman..	88

Wereldvlucht?

De K.L.M. is een mythe, zei mij onlangs een van mijn vrienden. Hij wilde daarmee zeggen, dat in Nederland het oordeel omtrent de K.L.M., haar doelstellingen en haar toekomst, in belangrijke mate mede wordt bepaald door een aantal irrationele factoren, die voortspruiten uit het nationaal bewustzijn. De mythe kan een diep gewortelde waarheid vertolken, zij gaat aan het rationele oordeel vooraf en laat zich gelden in de praktijk van het dagelijkse leven. Des te meer reden bestaat er zich rekenschap te geven van de feiten en omstandigheden. Daartoe wordt in het onderstaande een poging gedaan door het vermelden van een aantal cijfers. Deze zijn goeddeels gebaseerd op de bulletins van 1962 en op rapporten van het Institut du Transport Aérien (I.T.A.) te Parijs, dat onder leiding van zijn volijverige directeur Mercier ons regelmatig van cijfermateriaal en analyses voorziet.

De mythe, waarop in de aanhef werd geduid, is die van het Nederlandse zich over de gehele wereld uitstreckende koopmanschap. Het nam zijn vlucht in de 16e en 17e eeuw parallel met de wording van onze nationale zelfstandigheid, en drukte, met ups en downs, tot 1940 zijn stempel op ons volksbestaan. Het ging hand in hand met aanzienlijke activiteiten op transportgebied, de zeevaart vooraan, binnenvaart, wegverkeer en luchtvaart later. Dergelijke activiteiten van een klein land kunnen zich ontplooiën bij een grote mate van vrijheid tot zelfstandig ondernemingsoptreden. De industriële trek, die zich reeds vóór 1940 in het beeld van de moderne samenleving, hier en over de gehele wereld, begon af te tekenen, is na de tweede wereldoorlog sterker gemarkeerd. Zijn kenmerken zijn planning en calculatie, stabiliteit en continuïteit. Daarmee gaat een groter nadruk op institutionele en politieke factoren gepaard. Een klein land komt in een dergelijke situatie niet zó maar aan 'zijn trekken, tenzij in die sectoren, waarin het minder gemakkelijk aan te tasten machtsposities heeft verworven. Naar zijn aard bezit de transportsector, naar welk onderdeel ook bezien, een grotere kwetsbaarheid dan de meeste andere gebieden van economische activiteit. Voor de luchtvaart geldt dit niet op de laatste plaats.

Het I.T.A.-rapport van G. Besse ¹⁾ legt daarvan getuigenis af in een zinsnede, welke luidt: „On peut aussi trouver intérêt à ne pas envisager le transport aérien sous l'angle purement comptable et à attacher une importante beaucoup moins grande aux résultats financiers qu'aux possibilités économiques et autres qu'un développement cohérent du trafic aérien peut grandement contribuer à accroître. De fait, le transport aérien n'est pas une fin en soi, mais un instrument, un moyen de développement économique et social". Voor hoeveel economie en voor hoeveel mythe is er plaats in deze uitlating, die stellig veler gevoelen weergeeft? Hoe en in welke mate is de luchtvaart, of moet zij zijn, een instrument voor sociaal-economische ontwikkeling? Ziedaar vragen, waarin het institutionele en politieke element in grote mate is gemoeid. Hier, in deze schets, die een algemene situatiebepaling beoogt, zij ermee volstaan deze vragen te signaleren.

Gaan wij er thans toe over een greep te doen uit de vele

cijfers, die omtrent de luchtvaart bekend zijn, en trachten wij aan de hand daarvan de situatie van de K.L.M. in het wereldbeeld te schetsen. De cijfers zijn globaal en er gaan uiteenlopende produktiestructuren achter schuil. Waar hieronder het woord „produktie” is gebezigd, wordt uitsluitend de hoeveelheid verrichte diensten bedoeld. De leeg verplaatste ruimte is niet produktie, maar, economisch gezien, verkwisting van capaciteit, hoe onvermijdelijk dit wellicht tot op zekere hoogte is. Uitgangspunt is 1961, het laatste jaar, waarover de gegevens nagenoeg volledig bekend zijn.

Een dwarsdoorsnede door 1961.

De K.L.M. behoort tot de 20 grootste luchtvaartmaatschappijen ter wereld. Men kan deze grootte echter op verschillende wijze uitdrukken. In netlengte is zij in het jaar 1961 de derde na de Russische Aerflot en Air France ²⁾.

Maatschappijen	Netlengte in km
Air France	325.000
K.L.M.	278.000
B.O.A.C.	254.700
Sabena	238.900
S.A.S.	169.000
P.A.A. (Panamerican Airways)	114.700
Qantas Empire Airways (Australië)	111.300
Swissair	110.900
Lufthansa	98.200
T.W.A. (Trans World Airlines - Amerikaans)	80.000

De K.L.M. bedient daarmee 101 plaatsen, tegenover bijv. de Lufthansa 44 met haar net. Deze cijfers zeggen natuurlijk nog weinig. Belangrijker is de produktie. Deze bestaat uit vervoer van reizigers, van vracht en van post. De gehele produktie wordt gemeten in t/km, ook het reizigersvervoer. Nemen wij het lijndienstverkeer van de belangrijkste maatschappijen, die aan het internationaal vervoer deelnemen, dan ontstaat over 1961 het volgende beeld.

Maatschappij	T/km produktie (× 1.000)	Beladingsgraad in pCt. van t/km ruimte
P.A.A.	1.158.171	54
Air France	557.350	55
B.O.A.C.	507.474	47
K.L.M.	383.181	56
S.A.S.	257.337	50
Lufthansa	225.634	52
Alitalia	211.966	51
Swissair	163.724	55
Qantas	161.761	48
Sabena	154.739	58

De vergelijking met de P.A.A. is onzuiver. De Amerikaanse maatschappijen nemen een vervoerde passagier slechts eenmaal in hun statistieken op, wanneer hij over verschillende lijnen van dezelfde maatschappij wordt vervoerd, doch vermelden hem per gebezigd vliegtuig, wanneer hij op één vlucht van verschillende maatschappijen gebruik maakt. De produktie van de P.A.A. betreft echter voor 98,6 pCt. internationaal vervoer. De tegenwoordig veel in verband met de P.A.A. genoemde T.W.A. verrijkt in 1961 22,2 pCt. internationaal vervoer.

Ter vergelijking worden hiernaast, behalve de bovenvermelde P.A.A., de cijfers van de grootste vier Amerikaanse maatschappijen vermeld.

¹⁾ „Examen comparatif des résultats de trafic et des résultats financiers des plus importantes compagnies aériennes mondiales 1955-1961”, I.T.A. 1962.

²⁾ De cijfers hebben betrekking op I.A.T.A.-leden, waartoe de communistische groep niet behoort. De produktie van de I.A.T.A.-leden wordt geschat op ca. 87 pCt. van de wereldproduktie.

Maatschappijen	t/km. produktie (× 1.000)	Beladings- graad	Percentage internationaal vervoer
U.A.L.	1.278.985	51	0
Am. Airlines	1.085.313	54,5	1,9
T.W.A.	921.104	47	22,2
E.A.L.	749.413	42	2,4

Men ziet uit deze cijfers, dat de K.L.M. in het internationaal vervoer in 1961 een gunstige rangpositie innam en een naar verhouding gunstige beladingsgraad vertoonde.

Onderscheidt men de cijfers naar passagiers-, vracht- en postvervoer, dan is ten aanzien van de K.L.M. over 1961 het volgende te vermelden:

a. *Lijndiensten passagiers.* Met 2.777.722.000 passagiers-km neemt de K.L.M. de 10e plaats in onder de luchtvaartmaatschappijen. Het binnenlands verkeer in Amerika is in deze rangorde begrepen, ook van de maatschappijen, die uitsluitend of nagenoeg uitsluitend binnenlands vervoer doen, zoals bijv. U.A.L. In Europa komt de K.L.M. in t/km produktie na Air France en B.O.A.C. Deelt men de ranglijst in naar het aantal passagiers en niet naar het aantal gepresteerde kilometers, dan is de K.L.M. 16e in de rij met 1.337.500 passagiers. De Air France, de Britse lijnen, S.A.S., Alitalia en Lufthansa liggen volgens deze telling boven de K.L.M. De K.L.M. heeft namelijk een veel grotere reisafstand per passagier, t.w. ruim 2.000 km, een gevolg van haar wereldstructuur.

b. In het vrachtvervoer neemt de K.L.M. met 113.842.000 t/km de vijfde plaats temidden van de I.A.T.A.-leden in. Het binnenlands vervoer is bij deze rangindeling mede in de grondslag begrepen. Daarom gaan vier Amerikaanse maatschappijen aan de K.L.M. vooraf, waaronder P.A.A. als no. 1. Wij kunnen uit de cijfers tevens concluderen, dat in het internationaal vrachtvervoer de K.L.M. de tweede is en de eerste van de Europese maatschappijen. Immers, de P.A.A., die, wij zagen het, bijna uitsluitend internationaal vervoer doet, komt ver boven de K.L.M. uit en de anderen blijven, in totale cijfers, beneden de K.L.M.

P.A.A.	—	222.141.000 t/km
K.L.M.	—	113.842.000 "
Air France	—	102.209.000 "
B.O.A.C.	—	77.599.000 "
Lufthansa	—	50.500.000 "

c. *Post.* De K.L.M. parasseert als 12e op de ranglijst. Verkorte opstelling:

1e P.A.A.	—	133.831.000 t/km
4e B.O.A.C.	—	43.891.000 "
7e Air France	—	33.513.000 "
12e K.L.M.	—	14.676.000 "

Lufthansa, Alitalia en de andere Europese maatschappijen liggen lager op de ranglijst.

De procentuele verdeling van de prestaties over de drie categorieën: passagiers, vracht en post, gerekend in t/km, bedraagt:

	passa- giers	vracht	post	totaal
K.L.M.	68	28½	3½	100
I.A.T.A. - gemiddelde over alle landen geregelde diensten	77	17,4	5,6	100

De ontwikkeling gaat naar verhoging van het vrachtpercentage. De K.L.M. is hierin vooruit.

Becijfert men de totale produktie over 1961 van de bij Air Union betrokken maatschappijen en vergelijkt men die met de K.L.M., dan verkrijgt men het volgende beeld:

Air France :	557.350 t/km (× 1.000)
Lufthansa :	225.634 "
Alitalia :	211.066 "
Sabena :	154.739 "

1.531.970 t/km

K.L.M. : 398.300 "

De K.L.M. realiseerde dus 25 pCt. van de gezamenlijke produktie, wanneer men de resultaten van de 5 maatschappijen tezamen voegt.

De ontwikkeling.

Na de dwarsdoorsnede 1961, waarbij de produktie onder verschillende hoeken is gezien, volgen thans enkele gegevens over de ontwikkeling.

De bij de I.A.T.A. aangesloten luchtvaartmaatschappijen noteerden in hun regelmatig lijndienstverkeer van 1957 t/m 1961 een gemiddelde produktietoename van 53,9 pCt. De K.L.M. ligt met een toename van 50,1 pCt. beneden dit gemiddelde. Zij deelt dit lot met 14 andere maatschappijen, waaronder enkele grote Amerikaanse, en in Europa de S.A.S. (+ 39 pCt.) en de Sabena (+ 28,4 pCt.). Van de in Europa gevestigde maatschappijen, die boven het gemiddelde uitgaan, zij hier genoemd:

Air France	(+ 55,5 pCt.)
B.E.A.	(+ 63,7 pCt.)
Swissair	(+ 75,8 pCt.)
B.O.A.C.	(+ 81,9 pCt.)

En dan zijn er 6 uitschieters, die in genoemde jaren een toename te zien geven van meer dan 100 pCt. Daaronder bevinden zich twee Europese maatschappijen, die de bijzondere aandacht verdienen, t.w.:

Lufthansa	+ 305,9 pCt.
Alitalia	+ 418,4 pCt.

Hierbij is te bedenken, dat de Lufthansa pas in 1955 startte en Alitalia na een reorganisatie in 1957 op stoot kwam. Vergelijkt men de totale produktie over de jaren 1959, 1960 en 1961 van de K.L.M. en de Lufthansa, dan ziet men het volgende:

	1959	1960	1961
K.L.M. (in mln. t/km)	307,6	366,3	398,6
Lufthansa (in mln. t/km)	106	175,4	244,6

Volgens een voorlopig jaaroverzicht van de K.L.M. steeg haar produktie in 1962 slechts in geringe mate, nl. tot 406 mln. t/km, d.i. ca. 2 pCt. Dit percentage ligt stellig achter bij het algemene groeicijfer. Plaatst men naast elkaar de in regelmatig lijndienstverkeer gerealiseerde produktie van Air France, Lufthansa, Alitalia, Sabena en K.L.M. in de jaren 1959 en 1961, dan had de K.L.M. in 1959 30,7 pCt. van de produktie en in 1961, zoals wij zagen, 25 pCt.

In het vrachtverkeer gaf de K.L.M. een zeer goede start te zien. Langzamerhand evenwel, en wat de Lufthansa betreft zeer snel, lopen sommige Europese maatschappijen in.

	1957	1961	Toename 1957/1961
	mln. t/km	mln. t/km	pCt.
K.L.M.	63	113,8	80,3
Air France	62	102,2	64,6
B.O.A.C.	52,6	77,5	50,3
Lufthansa	6,5	49,6	562,5
S.A.S.	25	48,6	93,7
Alitalia	4,3	36,1	732,5
Swissair	14,2	28,4	98,6

Nog eens demonstreert dit staatje, hoe bij de K.L.M. het vrachtvervoer een verhoudingsgewijs groter plaats in-

neemt, wanneer men het vergelijkt met de algemene produktiecijfers.

Exploitatie en financiën.

In een vorige opstelling kwam reeds de beladingsgraad van de vliegtuigen voor. Het spreekt vanzelf, dat in de onvoldoende benuttingsgraad van de vliegtuigen wel de grote oorzaak schuilt van de financiële moeilijkheid, waarin de luchtvaartmaatschappijen, de een meer de ander minder, verkeren. In de hierboven genoemde studie van Besse worden enige overzichten over de ontwikkeling gegeven. Daaraan is het volgende — we nemen weer de jaren 1957-1961 — te ontleen.

Het gewogen gemiddelde van de wereldluchtvaartmaatschappijen bedraagt voor de gehele produktie:

Jaar:	1957	1958	1959	1960	1961
Beladingsgraad	57	56	57	55	52

Voor enige luchtvaartmaatschappijen afzonderlijk ziet het cijferbeeld er als volgt uit:

Jaar	1957	1958	1959	1960	1961
K.L.M.	60	58	60	60	56
Air France	68	63	64	61	55
Lufthansa	52	51	53	56	52
Alitalia	56	52	55	56	51
Sabena	69	67	67	66	58
B.O.A.C.	62	57	57	56	47
Swissair	62	60	61	59	55
S.A.S.	50	51	56	54	50
zie ook					
P.A.A.	63	62	66	59	54

Terwille van de ruimte laten we een soortgelijke opstelling voor het passagiersvervoer achterwege, behalve met betrekking tot de K.L.M., waarvan de cijfers luiden:

Jaar	1957	1958	1959	1960	1961
Beladingsgraad	60	55	54	55	50

Wederom springt de compenserende functie van het vrachtvervoer naar voren. Voorts blijkt, dat de daling van de beladingsgraad algemeen is, hetgeen in belangrijke mate

zijn oorzaak vindt in het inzetten van straalvliegtuigen met aanzienlijk grotere produktiecapaciteit dan vliegtuigen, uitgerust met zuigermotoren. Het passagiers- en vrachtaanbod steeg niet evenredig daarmee. Het ontbreekt aan een commerciële en organisatorische beheersing der techniek, o.a. ten gevolge van spanningen in de wereldverhoudingen. Van 1960 op 1961 liep de beladingsgraad in het passagiersvervoer van 11 wereldluchtvaartmaatschappijen meer dan 10 pCt. terug, waaronder alle hierboven genoemde Europese luchtvaartmaatschappijen, met uitzondering van de K.L.M., waarvan de teruggang iets minder ongunstig, nl. tegen de 10 pCt. lag. De hoogste beladingsgraad in het passagiersverkeer bereikte de B.E.A. met 70 pCt., waarbij is aan te tekenen, dat zij voor 30 pCt. binnenlands beschermd vervoer verricht en internationaal de drukke lijn Londen - Parijs vliegt. Tekenend is ook de zeer uiteenlopende bezettingsgraad van de Franse maatschappijen, waarvan Air France ca. 75 pCt. van de produktie verzorgt. Men vergelijke o.a. voor 1961:

Frankrijk — Marokko	73 pCt.
„ — Madagascar	67 pCt.
„ — Zuid- en Midden-Amerika ...	59 pCt.
„ — Noord-Amerika	48 pCt.
„ — Midden- en Verre Oosten	46 pCt.

Temidden van de anderen slaat de K.L.M. met haar beladingscijfer nog niet eens zo'n slecht figuur. Het totale beeld van de luchtvaart is evenwel uiterst onbevredigend.

Beschouwen wij thans enige gegevens van financiële aard. De I.C.A.O. heeft getracht, door het opstellen van een aantal definities, de financiële rubrieken, waaronder inkomsten en uitgaven moeten worden gerubriceerd, zo nauwkeurig mogelijk te bepalen. Niettemin moet het cijfermateriaal met reserve worden bejegend. Wat is bijv. nog als „inkomsten uit vervoer” te zien, en wat als subsidie. Men denke hierbij bijv. aan postcontracten, al moet hieraan worden toegevoegd, dat de inkomsten uit postvervoer procentueel belangrijk zijn teruggelopen. Toch mag men aannemen, dat de cijfers een indruk geven, die in haar algemeenheid juist is. Uiteeraard vertonen de inkomsten een stijgende lijn.

Het totale vervoersinkomen steeg, om een paar voorbeelden te noemen, als volgt:

(Adv.)

U kunt Uw beleggingsrisico verdelen over ruim 200 vooraanstaande

Waarom zoudt U meer risico nemen dan nodig is? Door aankoop van een aandeel 'Vereenigd Bezit van 1894' verkrijgt U in feite een volledige aandelenportefeuille, veilig verdeeld over ca. 200 zorgvuldig geselecteerde ondernemingen. Zodoende komen U de voordelen van aandelenbezit ten goede en ligt een aantrekkelijk rendement binnen Uw bereik.

Alle banken en commissionairs kunnen U inlichten.

N.V. VEREENIGD BEZIT VAN 1894

De voordelen van aandelenbezit met beperking van risico

WESTERSINGEL 84, ROTTERDAM

ondernemingen

(10-01)

	1957	1960	1961
	(× \$ 1.000)	(× \$ 1.000)	(× \$ 1.000)
K.L.M.	125.708	154.545	147.331
Air France	174.179	249.444	297.551
Lufthansa	37.122	84.317	(DM 420,3 mln) a)

a) Eigen berekening op grond van globale cijfers. Dollarcijfers op I.T.A.-basis nog niet bekend.

Dat de uitgaven de inkomsten overtreffen, komt herhaaldelijk voor. Beter dan vele beschrijvingen spreekt de volgende opstelling, waarbij exploitatie-ontvangsten zijn aangegeven in procenten van exploitatie-uitgaven:

	1957	1958	1959	1960	1961
	(ontvangsten: uitgaven in pCt.)				
K.L.M.	102,8	102,8	100,3	100,1	88 a)
Air France	93,7	94,8	97,2	95,2	96
Lufthansa	82,6	83,6	84,6	89,3	79,9 a)
Alitalia	83,4	90,6	98,1	96,5	—
Sabena	101,7	96,8	94,3	99,8	93,2
B.O.A.C.	95,4	92,5	98,9	97,2	88,7
Swissair	101,3	102,0	103	101,7	100,0
S.A.S.	102,7	99,8	99,8	89,1	88,7

a) Eigen berekening op grond van globale cijfers. Dollarcijfers op I.T.A.-basis nog niet bekend.

Voor een algemene indruk is het niet van overwegend belang of comtabel deze cijfers geheel vergelijkbaar zijn. Zij vormen een desolaat beeld van beneden de kosten werkende en reeds daarom gesubsidieerde bedrijven. De Swissair weet als enige in 1961 op het nippertje het evenwicht te bewaren. De beide runners-up, die elk jaar met tientallen procenten hun debiet uitbreiden, Lufthansa en Alitalia, laten zich niet door deficiten afschrikken. Kennelijk hakt men zich een plaats in de markt. Het deficit van Lufthansa bedroeg in 1961 DM 106.900.000. Bij de K.L.M. treft de scherpe val in 1961, groter dan van enig ander. De omzetten zijn nog gestegen, een stijging, die volgens de eerste berichten in 1962 is voortgezet, maar de inkomsten zijn in 1961 in het lijnvervoer niet slechts relatief, maar ook absoluut gedaald. Daarentegen zijn de bedrijfskosten sterk gestegen, nl. van ruim f. 621 mln. tot ruim f. 675 mln., hetgeen ook voordien reeds het geval was. Voor een goed beeld moeten de coëfficiënten van omzetting en kostenstijging worden vergeleken. Beëindigen wij echter deze tocht door cijferland, al is de drang groot om uit de voorhanden cijfers nog meer vergelijkingsmateriaal uit te beutelen.

Vat men de uit het cijfermateriaal te verkrijgen indruk samen, dan moet aan de K.L.M. nog steeds een hoge plaats worden toegekend op de internationale ranglijst. Er is evenwel achteruitgang, die zich in de jongste tijd sterker markeert. De K.L.M. ondergaat de financiële druk van het algemeen in de luchtvaart ongunstig rendement en van elders bewust aanvaarde deficitte. De ontwikkeling van wezenlijke marktverhoudingen is belemmerd. Daarover nog een enkel woord.

De luchtvaartmarkt.

Men kan met betrekking tot de afzet van luchtvaartdiensten bezwaarlijk vergelijkingen treffen met de afzet van een industriële produktie. Daar beschikt men op één bepaalde plaats over vaste installaties, waarvan de capaciteit min of meer intensief wordt belast.

Hoe verschillend ook de deelmarkten, waarin men opereert, men concentreert de uitvoering van de orders op een bepaalde produktieplaats. Geheel anders de luchtvaart³⁾. De produktie-apparaten, de vliegtuigen, moet men

daar brengen, waar de dienst wordt gevraagd. Eén vliegtuig, op één traject, legt allerlei deeltrajecten af. Op ieder deeltraject verschilt de situatie, afhankelijk van landingsrechten, van concurrentie door andere luchtvaartmaatschappijen — we zagen hoeveel andere dan louter kostenfactoren daarin meespelen — en van de sterkte en aard van het passagiersaanbod. Op ieder deeltraject doen zich ook weer andere prijsverhoudingen voor met aanmerkelijke verschillen in niveau. Het is daarom onjuist te menen, dat een inkrimping op zichzelf rentabiliteit verzekert, zoals mogelijk is bij een industrieel bedrijf, dat zijn markt heeft overschat. Krimpt men in de luchtvaart het bedrijf in, stoot men materiaal af en ontslaat men personeel, dan vermindert men op den duur stellig het verliescijfer. Maar daarin ligt geen garantie, dat het ingekrompen apparaat nu vol bezet zal zijn. Dat hangt weer af van het betrokken traject, de ten koste van alles volgehouden concurrentie en de landingsrechten. Heeft men succes, dan kan een duidelijk boven andere maatschappijen uitstekende bezettingsgraad zelfs moeilijkheden op het punt van landingsrechten brengen. Wat de vervoerprijzen betreft, er is een scherpe calculatie nodig om met gedifferentieerde tarieven bezettingsgraad en opbrengst beide op te voeren. Er bestaat derhalve een voortdurende wisselwerking tussen techniek (vliegtuigtypen), commercie en politiek (landingsrechten, die de basis van de afzet vormen). Men gaat uit van te eenvoudige voorstellingen, indien wordt gezegd: inkrimping = rentabiliteit, of: schep een doortastend commercieel beheer, en het bedrijf is gezond.

Voor elke leiding van een luchtvaartbedrijf liggen er, behalve het financieel en technisch beleid, drie vraagstukken:

1. de interne organisatie, waarop het bij een zo gespreid en geëxposeerd bedrijf uitermate aankomt;
2. het commercieel beleid, afzettarieven en kartelverhoudingen met anderen;
3. de politieke verhoudingen.

Men kan de vraag stellen of het laatste niet op de weg der regering ligt. Natuurlijk is dat het geval. Maar een leiding, die niet op haar terrein duidelijk de politieke mogelijkheden, in minima en maxima, voor ogen heeft, zal, gezien de aard van het bedrijf, ook op de andere punten in de mist verkeren.

Slotbeschouwing.

„Wereldvlucht?” zetten wij boven deze schets: De K.L.M. nam een wereldvlucht, de cijfers wijzen het uit. Is er thans reden de luchtvaartwereld te ontvluchten? Te veel wellicht heeft men in het verleden alles gezet op het enkele punt: luchtvaartvrijheid. Nogeens, voor een klein land is vrijheid het beste klimaat zijn koopmanschap te bedrijven, ook zijn luchtvaartkoopmanschap. Met harde hand worden wij in deze jaren gevoerd in een wereld, waarin industrieel, politiek en institutioneel moet worden gedacht en gehandeld. Hetgeen het goede koopmanschap bepaald niet uitsluit. Al deze elementen spelen mee, waar het de toekomst van de K.L.M. betreft. Het is noodzakelijk in cijfers te denken, maar op hoeveel waarde moet vlagvertoon worden geschat, wanneer dit althans in een eventueel Europees verband mogelijk is? Deze waarde is, ook commercieel, onmiskenbaar. „At what price glory?”

Wassenaar.

Prof. Mr. K. VONK.

³⁾ Vgl. o.a.: „Les tarifs „passagers” du transport aérien”, G. Desmas, I.T.A. 62/23 en in het algemeen „Verkehrsmärkte”, H. S. Seidenfus, Kyklos Verlag 1959.

Is there something rotten in the welfare state?

Inleidende opmerkingen.

F. Hartog ontvouwt in een tweetal artikelen ¹⁾ over de sociale verzekering en de belastingen een aantal interessante denkbeelden die niet alleen drastisch breken met het historisch geworden en de huidige ontwikkelingstendenties, maar ook met hetgeen hen voor ogen staat, die de beide sectoren verder zouden willen evolueren ²⁾. Op zich zelf gezien mag dit niemand beletten dergelijke denkbeelden ernstig te overwegen. De denkbeelden moeten dan echter dermate sterk zijn, dat een Copernicaanse wending geoorloofd is. Wat al direct opvalt is, dat geen nieuwe richting wordt ingeslagen, doch een pleidooi wordt gevoerd — zij het ook op basis van moderne theoretische inzichten — voor een terugkeer naar het oude, althans in belangrijke mate. Er wordt dus geen Copernicaanse wending voorgesteld, doch een contra-reformatie, een restauratie. Ook dat echter mag geen bezwaar zijn wanneer de restauratie een goede zaak dient. Wanneer nodig dient men niet terug te denken voor een grondige correctie op bestaande inzichten.

In dit geval bestaat het ingrijpende daaruit, dat aan de grondslagen van de welvaartsstaat wordt geschud en, wonderlijk genoeg, op basis van een tak der welvaartseconomie. Het komt mij gewenst voor dat men zich een en ander goed realiseert, opdat niet op lichtvaardige wijze tot restauratie wordt overgegaan. Men wete wat men overhoop haalt.

Min of meer distancieert Hartog zich van de bestaande, zeer complexe en daarom moeilijk overzienbare discussies over de sociale verzekering. Door afstand te nemen van bestaande controversen zou de mogelijkheid worden geboden op enkele punten de dingen wat meer onbevooroordeeld te stellen, met minder gebondenheid aan het bestaande. In het bijzonder meent de schrijver, dat in de bestaande discussies de economische aspecten van de sociale verzekering nogal eens in de verdrukking komen.

Het komt mij voor dat hij de deskundigen op het gebied der sociale verzekering en dat der belastingen toch wel heeft onderschat. Dat zij in het algemeen niet geoefend zijn door exercities in de welvaartseconomie zij grif toegegeven. Anderzijds moet worden vastgesteld dat als regel de welvaartseconomisten ook door hun specialisme gebliedeerd dreigen te worden en steeds voor de verleiding staan eigen inzichten te overspannen.

Een vruchtbaardere procedure lijkt te zijn de gedachtenwereld der sociale verzekeringsdeskundigen, die der fiscalisten en die der welvaartseconomisten tegen elkaar af te „checken”. Dan eerst zou het mogelijk kunnen zijn typisch specialistische ontsporingen te corrigeren. Mijn intuïtie zegt me dat de verschillende specialismen voor een groot gedeelte hetzelfde spoor volgen. De terminologische verschillen zijn waarschijnlijk belangrijker dan de verschillen in basisconceptie. Voorshands neig ik er daarom toe

¹⁾ Prof. Dr. F. Hartog: „Waarheen met onze sociale verzekering?” in „E.-S.B.” van 5 december 1962; „Waarheen met onze directe belastingen?” in „E.-S.B.” van 12 december 1962.

²⁾ Zoals bijv. in „Wenkend Perspectief”, N.V.V., 1957.

hypothese te stellen dat men grotendeels onbewust dezelfde waarde-oordelen hanteert, hetgeen impliceert dat zij minder subjectief zijn dan Max Weber ons wilde doen geloven. Natuurlijk zijn er controversen. Ook deze echter lopen in de verschillende specialismen grotendeels parallel. Men kan dan ook niet toegeven dat Hartog zich van de bestaande basiscontroversen in de sociale verzekering heeft gedistancieerd. Integendeel, hij kiest duidelijk en zonder meer partij. Het oude wordt slechts in een nieuw gewaad gestoken. In het navolgende moge dat duidelijk worden.

Vooraf moet ik nog erkennen allerminst overtuigd te zijn door het betoog van Prof. Hartog. Integendeel, het heeft mij nog versterkt in de opvatting dat een verdergaande samenbundeling en coördinatie van sociale verzekering en belastingen vanuit een gezichtspunt van verdelingspolitiek gewenst is, zonder dat men nu zover zou moeten gaan dat elk onderscheid vervalt en men slechts één stelsel van geven en nemen, één ongedifferentieerd systeem van inkomensoverheveling overhoudt. In een stuk als dit kan men uiteraard slechts enkele hoofdpunten aanstippen. Het is dan ook uitgesloten dat ik aan de gedachten-gang van de schrijver volledig recht kan laten wedervaren. Hartog zal het mij dan ook wel niet euvel willen duiden, wanneer ik wat aan de oppervlakte blijf en niet op alle essentiële onderdelen van zijn betoog inga.

Het sociale der sociale verzekering.

Met betrekking tot de sociale verzekering wijst Hartog twee belangrijke zaken af:

- a. gedeeltelijke financiering uit de algemene middelen;
- b. procentueel gelijke premies wanneer de uitkeringen niet eveneens met het inkomen meelopen.

Wanneer een groep een voorziening wenst, dan zou zij deze ook zelf geheel dienen te bekostigen, daar anders een zuiver afwegen van voor- en nadelen ontbreekt. Daarnaast dienen voor de leden van de groep de betalingen en de aanspraken op elkaar te zijn afgestemd. Solidariteit is iets vrijwillig en kan niet worden afgedwongen.

Toetst men aan deze beginselen ons sociale verzekerings-systeem, dan moet men met Hartog concluderen dat van de sociale verzekering misbruik wordt gemaakt voor doeleinden die daaraan in wezen vreemd zijn. Elk belangrijk element van herverdeling wil Prof. Hartog kennelijk elimineren, zowel tussen groepen onderling, tussen een groep en de gehele bevolking alsook tussen leden van de groep. Voor de groep als geheel, alsook voor de afzonderlijke leden, zou er een evenwicht dienen te zijn tussen prestatie en contra-prestatie, tussen aanspraken en betalingen. Men vergete daarbij niet dat de consequentie daarvan voor de premielast op de lagere inkomens een aanmerkelijke verhoging zou zijn. Het enige verschil met de particuliere verzekering is dan nog slechts dat men, eenmaal behorende tot een bepaalde groep, zich daaraan niet kan onttrekken. Voor de leden van de groep is de voorziening een verplichte voorziening, op verlangen van de meerderheid der groep tot stand gekomen.

Het is niet moeilijk het aan het voorgaande ten grondslag liggend beginsel te formuleren. Het is het beginsel van de zelf-verantwoordelijkheid van het individu met het daarvan geheel afgeleide beginsel van de zelf-verantwoordelijkheid van de groep. Voor de verantwoordelijkheid van de gemeenschap ten opzichte van haar leden wordt geen plaats ingeruimd. De spanning tussen persoon en gemeenschap, tussen eigen zorg en gemeenschapszorg wordt niet erkend. De oplossing van het sociale probleem ligt echter niet in de verabsolutering van één van beiden, doch in een evenwicht tussen beiden. De economist zou zeggen: optimale zelfzorg en optimale gemeenschapszorg.

De norm van het evenwicht tussen aanspraken en betalingen per individu en per groep komt niet uit de lucht vallen, al zou het artikel van Hartog wel die schijn kunnen wekken. Die norm deed vroeger in de sociale verzekering algemeen opgeld en wordt thans ontleend aan de welvaartseconomie. En voor zover dat het geval is, is de betrokken tak der welvaartseconomie „a dismal science”, die geen raad weet met de sociale verzekering en daarom ten minste achterloopt.

Waarom dit drastisch terugdraaien van de klok? Want dat is het toch? De sociale verzekering ontwikkelt zich immers steeds meer van de particuliere verzekering af. Steeds veelvuldiger wordt afgeweken van de evenwichtsnorm voor het individu en voor de groep, aanvankelijk vooral voor het individu, in toenemende mate ook voor de groep. Voorbeelden liggen voor het grijpen. We achten dit een gunstige ontwikkeling naar de optimale gemeenschapszorg toe, die allermindst in strijd is te achten met het wezen van de sociale verzekering. Integendeel, door deze ontwikkeling komt het sociale in de sociale verzekering meer tot zijn recht. Het is daarom niet juist van misbruik van de sociale verzekering te spreken. Een stuk herverdeling is er eigen aan. Het bezwaar van de schrijver richt zich dan ook eigenlijk veeleer tegen de bestaande vorm van herverdeling zélf, waarmede we tot de fiscale beschouwingen komen.

Belasting en herverdeling.

Allereerst wordt beredeneerd dat het draagkrachtbeginsel, via het beginsel van het evenredig genotsoffer, leidt tot progressie zonder dat men de mate er uit kan afleiden. Deze beschouwing, die uitsluitend naar het inkomen ziet, wordt onzes inziens zeer terecht door Hartog gecompleteerd met de keerzijde der medaille, namelijk het feit dat voor de verwerving van het inkomen een offer wordt gebracht.

De redenering is nu als volgt. Elke volgende gulden inkomen levert enerzijds minder nut op, vraagt anderzijds meer „disutility”. Het individu gaat tot de grens waar het marginale nut en de marginale „disutility” gelijk zijn. Om van elke volgende gulden een gelijke „utility” weg te nemen moet het tarief progressief zijn; om van elke volgende gulden een gelijke „disutility” weg te nemen moet het tarief degressief zijn. Dat is een tegenstrijdigheid. Derhalve bewandele men de veilige middenweg, namelijk die van een proportioneel tarief.

Naar mijn oordeel wordt hier niet het beginsel van het evenredig genotsoffer gebruikt, doch dat van een gelijk offer per inkomenseenheid. Evenredig zijn weliswaar het geldinkomen en de door de belasting weggenomen „utility”,

Beleg modern - beleg in

INTER
UNIE

N.V. Internationale Beleggings Unie „Interunie”, Postbus 617, Den Haag

(I. M.)

doch bij mijn weten werd dit nimmer bedoeld met het beginsel van het evenredig genotsoffer. Een betere redenering zou zijn: om van elke volgende gulden een *evenredige* hoeveelheid „utility” of „disutility” weg te nemen, dient het tarief proportioneel te zijn (een constant marginaal tarief). Er is in dat geval ook geen tegenstrijdigheid tussen de „utility”- en de „disutility”-benadering. Het bezwaar is echter — men vergeve deze technische opmerking — dat daarbij impliciet van een discontinu (sprongsgewijs) verloop van het nut wordt uitgegaan. Gaat men van een continu verloop uit, dan bepaalt ingevolge de bekende bewijsvoering van Cohen Stuart het verloop van het dalend grensnut of het tarief degressief, proportioneel dan wel progressief dient te zijn ³⁾.

Een overeenkomstige redenering kan voor de „disutility” worden gevolgd, met als samenvattende slotconclusie, dat een proportioneel tarief de veiligste weg is, de conclusie waartoe ook Hartog komt. Onze bezwaren reiken dan ook verder. Daar een volledige argumentatie een stukje welvaartseconomie vraagt, volstaan we ermede onze eigen redenering simpel weer te geven. Voor hen die met de welvaartseconomie enigermate vertrouwd zijn, zal het niet moeilijk vallen te ontdekken waar de wegen scheiden.

We zouden als volgt willen redeneren. De behoeftverschillen tussen de mensen zijn niet opvallend groot. Er is derhalve, afgezien van bijzondere omstandigheden zoals kindertal enz., in het algemeen geen reden om aan te nemen dat gelijke inkomens geen gelijke bevrediging geven. De inkomensverschillen zijn echter wel opvallend groot. Zou men alleen letten op het nut van elke volgende gulden, dan is een proportioneel tarief de veiligste weg. Voor zijn laatste gulden heeft de doorsnee hogere inkomens-trekker echter kennelijk een lager offer gebracht dan de doorsnee lagere inkomens-trekker. De laatste betale daarom een lager tarief. Hoe lager het inkomen is, des te groter is het offer dat de verwerving van de laatste gulden vroeg. Op een zekere grens dient het tarief nul te zijn. Voorbij die grens dient het tarief negatief te zijn. Anders gezegd: er zijn mensen die negatieve draagkracht hebben. Daarom ook negatieve belastingen, alias subsidies of sociale verzekeringsuitkeringen.

Men ziet, dat in tegenstelling tot het door Pierson ontwikkelde beginsel van het evenredig genotsoffer ons uitgangspunt ook de vrijstelling van een minimum rechtvaardigt en bovendien een grond oplevert voor subsidiëring. Met andere woorden, onze redenering rechtvaardigt de herverdeling ⁴⁾.

Met betrekking tot de *inkomensverwerving* kan men onderscheid maken tussen *capaciteit* en *bereidheid*. In-

³⁾ Zie ook Prof. Dr. C. Goedhart: „Hoofdlijnen van de leer der Openbare Financien”, Leiden 1958, blz. 200.

spanning en verwervingsoffers zijn uitingen van bereidheid. Voor de bereidheid die men opbrengt kan men verantwoordelijk worden gesteld. De capaciteit duidt op kracht, ook op draagkracht. Daarom is het draagkrachtbeginsel iets geheel anders dan het beginsel van het evenredig genotsoffer en niet, zoals Hartog schrijft, een primitieve formulering van het beginsel van het evenredig genotsoffer.

Intussen willen we het dilemma waarvoor wij komen te staan niet ontkennen. Voor zover inkomensverschillen geheel aan eigen toedoen zijn, te wijten, is een proportioneel tarief inderdaad de veiligste weg. Voor zover inkomensverschillen berusten op factoren die het individu niet zelf in de hand heeft, is progressie verdedigbaar. De wenselijke mate van progressie zou ik niet weten. Aangenomen mag worden dat beide soorten inkomensverschillen voorkomen. Men kan slechts vermoeden — hetgeen ik bij deze doe — dat de laatstbedoelde verschillen overwegen.

De concrete kern van de fiscale beschouwingen van Hartog is de uitspraak dat tot f. 25.000 per jaar de lonen voornamelijk inspanningsbeloning zijn. Wanneer daarmee wordt bedoeld dat loonverschillen onder deze grens voornamelijk op verschillen van inspanning berusten, dan bestrijd ik die stelling ten stelligste en wel vanuit het ongerijmde: als alle loontrekkenden zich voldoende zouden inspannen, dan zou op grond van die stelling ons nationaal inkomen verveelvoudigen. Dat is te fantastisch om waar te kunnen zijn. Cru gezegd houdt de gewraakte uitspraak in, dat iemand die minder dan f. 25.000 verdient lui is.

Straft hoge progressie de extra inspanning?

Wat is echter de strekking van de kwalitatief belangrijkere opmerking dat de hoge progressie de extra inspanning straft? Het is een geluid dat aanvankelijk vooral vanuit de praktijk kwam, doch thans ook uit wetenschappelijke kring. Ik zal trachten mijn kanttekeningen bij deze uitspraak, die in de gedachtengang van Prof. Hartog toch wel centraal staat, te maken zonder daarbij van de lezer excerpties in de welvaartseconomie te vragen.

Laten we een concreet voorbeeld nemen. Stel, een zekere ingenieur Jansen verdient f. 20.000 en een zekere bankwerker Pietersen verdient f. 7.000 in een normale, voor beiden gelijke, arbeidstijd. Nemen we nu eens aan dat Jansen en Pietersen beiden 1 pCt. van hun arbeidstijd extra kunnen werken en de beloning over die extra tijd proportioneel is. Jansen krijgt dan f. 200 en Pietersen f. 70 meer. Wanneer Jansen f. 100 extra belasting moet betalen ontvangt hij altijd nog meer dan Pietersen, ook

⁴⁾ Op geheel analoge wijze wordt in „Wenkend Perspectief” de herverdeling beredeneerd op basis van het behoeftebeginsel en het offerbeginsel. Zie ook Prof. Dr. C. J. Oort: „Inkomensverdeling en verdelingspolitiek” in „Theorie van de Economische Politiek”, Leiden 1962, blz. 190 en Drs. W. Hessel: „De kritiek op Wenkend Perspectief” in „Socialisme en Democratie”, 1958 e.v., waar het offerbeginsel in tweede ronde is verdedigd.

wanneer deze geen belasting zou betalen. Waarom nu zou Jansen onder die omstandigheden *niet* extra werken en Pietersen wel? Misschien is het wel omgekeerd, omdat Jansen zijn werk zo interessant vindt dat hij het zelfs doet al zou hij er niet voor betaald worden en weigert Pietersen, omdat hij liever gaat vissen. In feite wordt overwerk in de hogere loonklassen niet betaald, terwijl in de lagere loonklassen overwerk veelal dubbel wordt beloond. Dat vermindering der progressie tot stijging der produktiviteit leidt omdat de extra inspanningen dan minder gestraft worden, is allerminst zeker.

Voor zover ik heb kunnen peilen heerst onder de werkclassificatiesdeskundigen de opvatting, dat naarmate de functie hoger ligt de inconveniënten niet alleen van minder betekenis worden, doch bovendien meer met zorg omringd, gecompenseerd of weggenomen worden. Daartegenover gaan de schaarse eigenschappen meer overwegen, waarbij ik mij realiseer dat de studiemoeite in de werkclassificatie niet als inconveniënt wordt beschouwd.

Voor mij zijn de hogere loontrekkenden bevoorrecht en dat schept voor de gemeenschap het recht op dat voorrecht een tol te heffen ten gunste van hen die echt geen kans zien om met meer inspanning op te klimmen tot een inkomen van pak weg f. 10.000 per jaar. Voor deze laatsten leidt dat tot een ontlasting die hun economische vitaliteit ten goede kan komen. Zo heeft de invoering van de A.O.W. de particuliere verzekering niet geremd, doch juist bevordert. Moderne onderzoeken wijzen uit dat de beloning niet het belangrijkste werkmotief is. De beloning is wel een statussymbool. Doch dat geldt ook voor de belasting. De loonverschillen houden waarschijnlijk meer verband met de mate van vrijheid en verantwoordelijkheid in de arbeidstaak, die beide weer in belangrijke mate het bevredigings- of utility-element in de arbeid bepalen.

In de arbeid zou men drie elementen kunnen onderscheiden: schaarse eigenschappen (inclusief scholing), inconveniënten en bovendien directe bevrediging van diverse behoeften (creativiteit, afwisseling, activiteit, respect enz.). Naarmate de individuele welvaart stijgt, wijzigt de werkmotivering. Naarmate men kwalitatief hogere arbeid verricht, nemen de inconveniënten relatief af, de schaarse eigenschappen, alsmede de directe bevrediging, evenwel toe. Een econoom werkt niet op tarief, een grondwerker die nauwelijks de primaire behoeften kan dekken, werkt als regel wel op tarief. De welvaartseconomie heeft met de theoretische economie gemeen, dat zij in hoge mate formalistisch is. Er is nog slechts een begin gemaakt met de inbreng van reële drijfveren, motieven en neigingen. Het komt me voor dat de empirisch gerichte, moderne drijfveertheorie op vele belangrijke punten nieuw licht werpt. Zo bijv. op het verband tussen persoonlijke verantwoordelijkheid en sociale verzekering, tarieven, de geleding der behoeften, enz. ⁵⁾

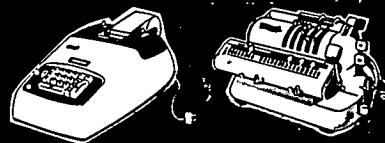
⁵⁾ Zie mijn bijdrage in „Persoonlijke verantwoordelijkheid in werk en samenleving”, voor de Nederl. Mij. voor Nijverheid en Handel, 1961, blz. 38 e.v.

(I. M.)

§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §

snel en solide

KOLLER & VAN OS

Amsterdam - Rotterdam - 's-Gravenhage - Breda - Utrecht - Arnhem - Leeuwarden

(I. M.)

Het lijkt aannemelijk dat in de hogere lonen een progressief aandeel in de winst is opgesloten, met andere woorden dat onder volledige concurrentie de loonverschillen kleiner zouden zijn. Het schijnt me toe dat Prof. Dr. W. de Langen deze opvatting van verkapte winstdeling huldigde in zijn „Grondbeginselen van het belastingrecht”. Wat is er bijv. in te brengen tegen de redenering dat de leiding van een modern grootbedrijf persoonlijk belang heeft bij een steiler oplopende beloningsschaal, dan de marktverhoudingen vragen? De extra arbeidskosten zullen worden afgewogen tegenover het voordeel voor zichzelf een hogere beloning te kunnen vaststellen 6).

Voorts ook het volgende. De algemene indruk is dat de totale financiering van *het onderwijs* naar verhouding minder drukt op de lagere inkomensklassen. Als we daar echter tegenover stellen dat altijd nog maar een klein percentage kinderen uit de lagere inkomensklassen universitair onderwijs volgt, zou het wel eens zo kunnen zijn dat uiteindelijk toch genoemde inkomensklassen proportioneel betalen, zo niet relatief meer betalen. Hoewel het onmogelijk is het betrokken deel van de totale belastingdruk af te zonderen, zouden deze overwegingen alleen al een reden kunnen zijn de bestaande progressie niet lichtvaardig te reduceren.

Een denkraam.

Het komt mij voor dat sociale verzekerings-, fiscale, subsidie- en andere verdelingspolitieke maatregelen bij wijze van denkraam moeten worden beoordeeld naar hun effect op het totale welzijn. In het algemeen valt dit effect weer uitéén in:

1. het effect op de totale welvaart of de totale „utility”, dat weer gesplitst kan worden in:

a. het effect op de produktie;

b. het effect op de nutsverdeling (dit effect zal men nihil noemen, wanneer men stelt dat interpersonele nutsvergelijking onmogelijk is);

2. het effect op de totale verwervingskosten of de totale „disutility”, dat weer kan worden gesplitst in:

a. het effect op de gebruikte hoeveelheid produktiemiddelen;

b. het effect op de verdeling van dat gebruik (dit effect zal men nihil noemen, wanneer men stelt dat interpersonele „disutility”-vergelijking onmogelijk is).

Het welzijnseffect is dus het saldo van vier effecten 7).

6) Verg. Prof. Dr. C. J. Oort, t.a.p., blz. 208.

7) Men verg. J. H. Burgers: „De rekenkunde van het algemeen belang” in „Socialisme en Democratie” van april 1961, blz. 313. Burgers ontwikkelt een juridische gedachtegang, die merkwaardige overeenkomst vertoont met de welvaartseconomie.

Dienovereenkomstig zou ik de welvaartseconomie opgebouwd willen zien. Bondiger uitgedrukt kan men zeggen, dat het welzijnseffect herleidbaar is tot een produktiviteits-effect (verhouding effect 1 a en effect 2 a) en twee interpersonele substitutie-effecten (effect 2 a en effect 2 b). Ontkent men de mogelijkheid van interpersonele „utility”- en „disutility”-vergelijking, dan ontkent men dat interpersonele substitutie en dus herverdeling leidt tot wijziging van het totale welzijn. Alleen dan mag men zich blindstaren op het eventuele produktiviteitsverhogende effect van vermindering der belastingprogressie.

De stelling dat interpersonele nutsvergelijking onmogelijk is acht ik evenwel absurd. Men moet haar eens poneren tegenover een huismoeder die de beschikbare consumptiemiddelen onder haar gezinsleden verdeelt. Dat vergelijking moeilijk is, erken ik direct. Zeker is het niet mogelijk het welzijnseffect van een maatregel precies te kwantificeren. Ook met klompen aan voelt men echter of men op een kiezelen steen trapt. Gelet op deze overwegingen zal een herverdeling, die tot produktievermindering leidt, niet zonder meer mogen worden afgewezen omdat daar tegenover kan staan dat de lagere inkomensstrekker met minder moeite meer bevrediging kan verwerven.

Overigens zijn er twee tegengestelde conclusies mogelijk, wanneer men ontkent dat interpersonele nutsvergelijking mogelijk is:

a. Wanneer A f. 1.000 meer verdient dan B kan niet bewezen worden dat A meer bevrediging geniet. Deze conclusie convenieert hen, die tegen inkomensoverheveling zijn.

b. Wanneer A en B evenveel verdienen kan niet bewezen worden dat zij niet evenveel genieten. Deze conclusie convenieert hen, die vóór overheveling zijn.

Twee belangrijke vervangingsproblemen zijn actueel:

a. onderlinge vervanging van gedwongen en vrijwillige verzekering;

b. onderlinge vervanging van premiefinanciering en financiering uit de algemene middelen.

Uit een oogpunt van persoonlijke verantwoordelijkheid lijkt vrijwillige verzekering te moeten prevaleren boven gedwongen verzekering en de premiefinanciering boven financiering uit de algemene middelen. Men dient echter niet te vergeten dat lang niet iedereen die minder dan f. 10.000 verdient daarvoor zelf verantwoordelijk is. Daarom ware ook gestalte te geven aan de gemeenschapsverantwoordelijkheid in de vorm van een zekere herverdeling en die vraagt gedwongen verzekering én gedeeltelijke financiering uit de algemene middelen. Tegenover een lang niet zeker, doch niet onmogelijk verlies aan produktie staat een winst aan welzijn: sociale zekerheid.

Amsterdam.

W. HESSEL.

De invloed van directe investeringen in het buitenland op de betalingsbalans beperkt zich niet tot de met deze investeringen samengaande kapitaalexport. Compensatie wordt geboden door de kapitaalopbrengsten der buitenlandse vestigingen. Voorts worden de in- en uitvoer langs verschillende wegen beïnvloed. Tenslotte zijn er via inkomens werkende effecten waarvan een gunstige invloed op de betalingsbalans van het investerende land te verwachten is. Hoe per saldo het effect op de betalingsbalans zal uitvallen is onzeker. Wel blijkt uit gegevens betreffende de Amerikaanse directe investeringen in het buitenland, dat zij tot een geringer jaarlijks bedrag aan kapitaalexport leiden dan jaarlijks aan winsten wordt teruggeboekt. Van de fiscale maatregelen ter beperking van buitenlandse investeringen, die in de Verenigde Staten in overweging zijn, kan dus slechts met zekerheid gezegd worden, dat zij op korte termijn enige gunstige invloed op de Amerikaanse betalingsbalans zullen hebben.

Buitenlandse investeringen en betalingsbalans

Buitenlandse investeringen zijn in toenemende mate een factor van belang aan het worden in het economisch leven van vele landen. De geleidelijke vrijmaking van het kapitaalverkeer, het herstel van vertrouwen in de stabiliteit der Westeuropese economieën en de snelle economische expansie in Europa dragen hier het hunne toe bij. Deze ontwikkeling heeft meegebracht, dat de voor- en nadelen van buitenlandse investeringen weer wat meer aandacht krijgen dan sinds lang het geval was. De belangstelling geldt vooral de gevolgen voor de betalingsbalans. Met name de Verenigde Staten hebben, sinds daar een betalingsbalansprobleem ontstond, kritische blikken laten vallen op de aanzienlijke bedragen die jaarlijks het land in de vorm van investeringen verlaten.

De redenering die in dezen door de Amerikaanse administratie gevolgd wordt, is in grote trekken de volgende. De lopende posten van de betalingsbalans bieden weinig perspectief op een spoedige eliminatie van onze aanhoudende betalingsbalanstekorten. De lopende rekening vertoont trouwens reeds een overschot. Een verdere vergroting ervan door middel van importrestricties is hoogstens als uiterste redmiddel acceptabel; wel kunnen we de export stimuleren, buitenlandse toeristen naar Amerika zien te lokken en verschepping onder Amerikaanse vlag propageren, doch dit alles is een werk van lange adem. Een verbetering van de betalingsbalans op korte termijn moet dus in de kapitaalsfeer worden gezocht. Aan de belangrijke overheidskapitaaluitvoer voor defensiedoelinden en hulpverlening aan onderontwikkelde landen mag echter niet worden getornd. Hoogstens kunnen we het betalingsbalans-effect ervan proberen te compenseren door bij het buitenland op het plaatsen van defensie-orders in de Verenigde Staten aan te dringen en door de hulp aan de leverantie van Amerikaanse goederen te binden. Resteert de kapitaaluitvoer van particuliere zijde.

De slotsom van deze redenering heeft geleid tot het voornemen van de Amerikaanse administratie de speciale belastingfaciliteiten voor investeringen in het buitenland op te heffen, met welke maatregel men het Amerikaanse betalingsbalanstekort met \$ 200 à \$ 400 mln. per jaar hoopt te kunnen verminderen.

De hieronder volgende beschouwingen gaan wat nader in op de betalingsbalansaspecten van buitenlandse investeringen. Wij zullen ons daarbij beperken tot de betalingsbalansaspecten van directe particuliere investeringen in het buitenland, d.w.z. van die particuliere kapitaalexport die gepaard gaat met de verwerving van de zeggenschap over een bestaande of nieuw op te richten vestiging, in het buitenland. Wij laten dus de werkgelegenheids-, inkomens- en andere effecten, die vooral voor minderontwikkelde landen van veel belang kunnen zijn, buiten beschouwing. Ten einde onze opmerkingen zoveel mogelijk een feitelijke grondslag te geven, willen wij voorts in het bijzonder kijken naar de investeringen door de Verenigde Staten, waaromtrent vrij uitgebreide gegevens beschikbaar zijn¹⁾. Een tweede reden voor deze keuze was de bovengenoemde omstandigheid dat in de Verenigde Staten meer dan in enig ander land het betalingsbalans-effect der buitenlandse investeringen de autoriteiten preoccupieert en dat juist de Amerikaanse investeringen in Nederland en andere Europese landen een belangrijke rol spelen.

De waarde der Amerikaanse buitenlandse investeringen.

Per ultimo 1961 bedroeg de boekwaarde van de Amerikaanse particuliere directe investeringen in het buitenland \$ 34,7 mrd. Ruim een derde van dit bedrag was in Canada geïnvesteerd; vervolgens kwamen Latijns Amerika met \$ 8,2 mrd. en Europa met \$ 7,6 mrd. Tabel 1 geeft nadere bijzonderheden over de geografische verdeling en laat tevens zien hoe sterk het geïnvesteerde bedrag in de afgelopen jaren is toegenomen.

De laatste jaren geven vooral de investeringen in Europa een sterke stijging te zien. In de jaren 1958 t/m 1961 is hun waarde met 67 pCt. toegenomen, tegenover een waarde van de totale buitenlandse investeringen met 27 pCt. Ongetwijfeld hebben de sterke economische expansie in Europa en de daardoor geschapen gunstige afzet- en winstmogelijkheden een stimulans gevormd. In dezelfde richting zal ook de vorming van de E.E.G. en

¹⁾ In de „Surveys of Current Business” van het Department of Commerce.

TABEL 1.

Waarde der Amerikaanse particuliere directe investeringen in het buitenland

	stand eind 1961 in mln. \$	toename t.o.v. 1950 in pCt.
Totaal	34.684	194
Canada	11.804	230
Latijns Amerika	8.166	84
Europa	7.655	342
B.L.E.U.	256	271
Duitsland	1.170	474
Frankrijk	840	287
Italië	467	641
Nederland	308	267
E.E.G.	3.041	377
Engeland	3.523	316
Zwitserland	408	1.532
Afrika	1.070	273
Azië	2.482	148
Australië	951	373

E.V.A. hebben gewerkt. Naast hun eventuele gunstig effect op de economische groei, bieden zij het vooruitzicht op enerzijds een onbelemmerde afzet op een grote markt voor productie binnen de tariefmuren en anderzijds op toenemende discriminatie tegen productie daarbuiten. Een betrekkelijk geringe groei vertonen de Amerikaanse investeringen in Latijns Amerika. De politieke en economische instabiliteit schrikt daar de investeerders af. Hun beduchtigheid kan slechts vergroot zijn door de met Cuba opgedane ervaringen, waar vorig jaar de \$ 956 mln. aan Amerikaanse investeringen (een groter bedrag dan in enig ander Latijns Amerikaans land, uitgezonderd Venezuela, was geïnvesteerd) in één slag moest worden afgeschreven. Ook de groei der Amerikaanse investeringen in Azië blijft bij het gemiddelde groeipercentage achter. Van de minderontwikkelde werelddelen wist slechts Afrika de laatste tien jaar een behoorlijke aantrekkingskracht op Amerikaanse vestigingen uit te oefenen, zij het dat ook daar de groei beneden die in Europa bleef. Anders dan Marx voorzag blijken dus meer de ontwikkelde dan de onderontwikkelde landen het doelwit van het „economisch imperialisme” van de „kapitalistische” staat bij uitstek te zijn geweest.

Wat betreft de verdeling der buitenlandse investeringen over de verschillende bedrijfstakken: van het totaal bedrag ad \$ 32,7 mrd. per ultimo 1961 was \$ 11,1 mrd. in de industrie geïnvesteerd, \$ 10,9 mrd. in de aardoliewinning en -verwerking, \$ 3,0 mrd. in de mijnbouw, \$ 2,5 mrd. in openbare nutsbedrijven(!) en \$ 2,4 mrd. in de handelssector. De investeringen in de industrie produceerden in 1960 voor een waarde van \$ 23,6 mrd. Ter vergelijking diene dat de waarde van de Amerikaanse uitvoer van industriële producten (S.I.T.C.-groepen 5 t/m 8) in hetzelfde jaar \$ 11,3 mrd., dus minder dan de helft bedroeg. Een aardige illustratie van de groeiende betekenis van de buitenlandse industrievestigingen vormt ook het feit dat de investeringsuitgaven van deze vestigingen in 1961 22 pCt. bedroegen van de binnenlandse investeringsuitgaven van de Amerikaanse industrie, tegen 15½ pCt. in 1960 en 16 pCt. in 1959. Terwijl van de totale buitenlandse investeringen in 1961 13 pCt. in Europa plaatsvond, bedroeg het aandeel van Europa in de industriële investeringen ruim 40 pCt. en in de aardoliewinning en -verwerking (met de nadruk uiteraard op verwerking) eveneens ruim 40 pCt. Vooral dit laatste percentage placht vroeger, toen meer nieuwe olievondsten in Latijns Amerika en het Midden Oosten werden aangeboord, kleiner te zijn. De uitgaven voor oliewinning richtten zich in 1961 vooral op Noord-Afrika, met een bedrag van ongeveer \$ 100 mln.

De jaarlijkse kapitaaluitvoer.

De hierboven genoemde investeringsbedragen betroffen de geaccumuleerde waarde der Amerikaanse directe investeringen in het buitenland en hun jaarlijkse waardestijging. Wanneer wij na dit korte algemene overzicht nu het betalingsbalansaspect willen bezien, dan dienen allereerst de jaarlijkse kapitaaloverboekingen uit de Verenigde Staten ten behoeve van buitenlandse investeringen in aanmerking te worden genomen. Deze kapitaalexport is kleiner dan de waardestijging der investeringen, omdat deze laatste ook gevoerd worden door herinvestering van winsten gemaakt door buitenlandse investeringen. Zo kwam van de \$ 2.951 mln. waarmee de investeringen in 1960 in waarde stegen „slechts” \$ 1.694 mln. ten laste van de Amerikaanse betalingsbalans. Deze vorm van kapitaalexport heeft een merkwaardig discontinue ontwikkeling vertoond. Tot 1956 was er jaarlijks een bedrag van rond \$ 600 à 800 mln. mee gemoed, doch in 1956 steeg dit tot ruim \$ 1.800 mln. om sindsdien niet meer onder de \$ 1.000 mln. te dalen. Het zijn deze bedragen die in Amerika de investeringen in het buitenland als (onder meer) een belasting van de betalingsbalans hebben doen zien. De bedragen waar het hier om gaat mogen inderdaad niet gering worden geacht. Het totaal van de hier bedoelde kapitaalexport over de laatste vijf jaar bijv. belooft \$ 7.707 mln. Ter vergelijking zij vermeld dat het handelsbalansoverschot over dezelfde periode \$ 19.719 mln. beliep en het goudverlies \$ 5.110 mln.

De kapitaalopbrengstenstroom.

Bij een beschouwing van het betalingsbalanseffect van buitenlandse investeringen mag echter niet worden volstaan met het in aanmerking nemen der jaarlijkse kapitaalexport uit dien hoofde. Er zijn nog andere wegen waarlangs de buitenlandse investeringen de betalingsbalans beïnvloeden. Als zodanig vallen allereerst de uit het buitenland teruggeboekte winsten te noemen. Hiermee moeten aanzienlijke bedragen gemoed zijn. Uit een oogpunt van rendement heeft een buitenlandse investering, zoals iedere investering trouwens, slechts zin, wanneer de teruggeboekte winsten op den duur de geïnvesteerde bedragen gaan overtreffen. Dat dit meestal slechts na verloop van jaren het geval kan zijn doet hier niets aan af. Hoe aanzienlijk in het geval van Amerika het bedrag der jaarlijkse teruggeboekte winsten is, leert tabel 2, kolom 1. In deze kolom zijn tevens opgenomen de vergoedingen voor bewezen diensten als het gebruik van patenten, copyrights e.d., welke in 1961 een bedrag

TABEL 2.

Amerikaans: betalingsbalanscijfers betreffende (1) teruggeboekte winsten van particuliere directe investeringen in het buitenland en (2) jaarlijkse kapitaalexport t.b.v. deze investeringen (bedragen in mln. \$)

	(1) teruggeboekte winsten	(2) kapitaal- export
1919	433	94
1929	467	602
1939	400	9
1949	1.112	660
1950	1.294	621
1951	1.492	528
1952	1.419	850
1953	1.463	722
1954	1.665	761
1955	1.978	679
1956	2.160	1.839
1957	2.313	2.072
1958	2.198	1.094
1959	2.228	1.372
1960	2.355	1.694
1961	2.672	1.475

van \$ 400 mln. naderden. Ter vergelijking vermeldt de laatste kolom van deze tabel de kapitaalbedragen die jaarlijks ten behoeve van particuliere directe investeringen naar het buitenland worden overgeboekt.

Uit de cijfers over bovenvermelde en tussenliggende jaren valt het onverwachte feit op te maken dat reeds in 1919 de Amerikaanse inkomsten uit directe investeringen in het buitenland de kapitaalexport t.b.v. deze investeringen overtroffen en dat dit sindsdien jaarlijks, met uitzondering van de jaren 1928, 1929 en 1931, het geval is geweest. Het voordelig saldo is aan vrij sterke schommelingen onderhevig, doch bedroeg in de laatste tien jaren gemiddeld ruim \$ 750 mln. per jaar.

Tegengestelde effecten op de handelsbalans.

Een ander gunstig effect van buitenlandse investeringen op de betalingsbalans van het kapitaalexporterende land betreft de stimulerende invloed op de uitvoer. Aan investeringen in het buitenland zal in de eerste plaats als regel een uitvoer van investeringsgoederen verbonden zijn. Vestigingen in het buitenland zullen immers zowel bij de installatie als later bij de vervanging van onderdelen vaak gebruik maken van leveranties uit het land waar de moedermaatschappij gevestigd is. Hoe groot deze leveranties in het geval Amerika zijn, is niet bekend, doch de veronderstelling lijkt verantwoord dat een groot deel van de Amerikaanse kapitaalexport t.b.v. directe investeringen een tegenwicht vindt in corresponderende kapitaalgoederenexport. Buitenlandse vestigingen en met name Amerikaanse introduceren namelijk veelal voor het land van vestiging nieuwe produktietechnieken of nog niet ter plaatse geproduceerde artikelen; de benodigde machines zullen dan als regel uit de Verenigde Staten worden geïmporteerd. Voor zover het land van vestiging onderontwikkeld is zullen zelfs vrijwel alle investeringsgoederen van buiten betrokken moeten worden. Op een nauwe samenhang tussen kapitaalexport en kapitaalgoederenexport zou ook het feit kunnen wijzen, dat in de jaren 1956 en 1957, toen de Amerikaanse uitvoer van investeringsgoederen (S.I.T.C.-posten nrs. 711, 714, 715, 716 en 721) abnormaal sterk steeg (nl. met ca. \$ 1.150 mln.), ook de kapitaalexport voor directe investeringen een ongekennd grote stijging vertoonde (nl. met ca. \$ 1.400 mln.). Een stimulerende werking van buitenlandse vestigingen zal ook uitgaan op de uitvoer van grondstoffen en halffabrikaten welke in het produktieproces der vestigingen worden gebruikt. Men denke slechts aan de Amerikaanse uitvoer van onderdelen voor auto-assemblagebedrijven (ter waarde van \$ 250 mln. in 1960).

De drie tot dusver beschouwde aspecten van directe investeringen in het buitenland resulteren tezamen in een duidelijk positief saldo voor de Amerikaanse betalingsbalans. Een vierde aspect heeft echter een negatieve werking. Bedoeld is de exportsubstituerende werking van de investeringen: de produktie van de vestiging in het buitenland zal soms in de plaats treden van voorheen door Amerika uitgevoerde produkten. Niet alleen de uitvoer naar het land van vestiging kan getroffen worden, doch ook uitvoer naar landen waarheen de buitenlandse vestiging exporteert. Hoever de exportsubstitutie in feite zal gaan hangt van vele omstandigheden af. Soms zal in het geheel geen substitutie plaatsvinden, bijv. wanneer de reden om in het buitenland te gaan produceren gelegen was in prohibitief hoge tariefmuren of in prohibitief hoge transportkosten. Substitutie zal uiteraard evenmin plaatsvinden wanneer de betrokken produkten niet in de Verenigde

Staten worden geproduceerd om welke reden dan ook. Als andere uiterste is volledige substitutie denkbaar. In feite zal dit geval zich zelden voordoen. Immers, produktie in het buitenland heeft weinig zin wanneer het alternatief een gelijk bedrag aan uitvoer is (tenzij hogere winstmarges opwegen tegen de als regel grotere risico's). Globaal genomen zal dus waarschijnlijk slechts een betrekkelijk gering gedeelte van de produktie der Amerikaanse vestigingen in de plaats treden van Amerikaanse export. Ook dan zal echter, gezien de hoge jaarlijkse waarde van deze produktie — ettelijke tientallen miljarden dollars — het effect op de Amerikaanse betalingsbalans aanzienlijk kunnen zijn.

Produktie in het buitenland zal niet alleen de uitvoer beïnvloeden, maar zal ook gevolgen hebben voor de invoer in het eigen land. Volgens een schatting van het Department of Commerce is niet minder dan $\frac{1}{4}$, d.w.z. \$ 3 à 4 mrd., van de Amerikaanse invoer afkomstig van buitenlandse vestigingen van Amerikaanse ondernemingen. Natuurlijk mag men niet stellen dat zonder investeringen in het buitenland dit volle bedrag aan invoer achterwege zou zijn gebleven. Doch het is niet onmogelijk dat de buitenlandse vestigingen enige stimulans voor de invoer hebben gevormd.

Via de inkomens werkende effecten.

Tenslotte dienen de inkomenseffecten van buitenlandse investeringen op de betalingsbalans in aanmerking te worden genomen. De produktie van de buitenlandse investering zal in het land van vestiging de inkomens doen toenemen en daarmee ook de bestedingen (met uitzondering van die gevallen waarin genoemde produktie een substituuut vormt voor produktie door binnenlandse ondernemingen). Dit zal tot grotere invoer leiden, ook in het algemeen uit het kapitaalexporterende land. Voor zover de produktie in het buitenland in de plaats treedt van produktie in het eigen land zal aldaar een inkomenscontractie optreden en de invoerbehoefte verminderen. Deze twee tegengestelde effecten verbeteren dus de betalingsbalanspositie van het kapitaalexporterende land. Daarnaast is er een via de inkomens werkend effect te onderscheiden dat nivellerend werkt: voor zover de in het voorgaande genoemde internationale geld- en kapitaalstromen tezamen een negatief saldo voor het investerende land opleveren, zal de hiermee samengaande liquiditeitsverkrapping tot een vermindering van de invoer tenderen; daartegenover staat dan een corresponderende liquiditeitsverruiming en tendens tot invoervergroting in het kapitaalimporterende land. Ingeval er een positief betalingsbalanssaldo voor het laatstgenoemde land resulteert, liggen de rollen uiteraard omgekeerd.

Slotopmerkingen.

We constateren, dat directe investeringen in het buitenland de betalingsbalans op vele en tegengestelde wijzen beïnvloeden. Hoe het uiteindelijke resultaat zal uitvallen, kan niet in abstracto worden beredeneerd. Wel blijkt een a priori negatieve opvatting met het oog op een verondersteld nadelig betalingsbalanseffect niet gerechtvaardigd te zijn. Voorts zij gememoreerd, dat gelijke argumenten als voor afschaffing van belemmeringen op het handelsverkeer pleiten, ook gelden voor een vrijmaking van het internationaal betalingsverkeer, zij het dan dat enige controle ter voorkoming van speculatieve kapitaalbewegingen noodzakelijk is. Een andere kwestie is uiteraard dat op korte termijn een beperking van investeringen in het buitenland wel degelijk de betalingsbalans steun zal verlenen. Een

Economische groei in West-Europa

Inleiding.

De vergadering van de Vereniging voor de Staatshuishoudkunde hield zich deze keer bezig met de economische groei in de westerse wereld. Het onderwerp werd nader begrensd door de vraag van het bestuur: welke zijn de determinanten van de economische groei, in het bijzonder in West-Europa; welke zijn de vooruitzichten ten aanzien van het tempo en de hoedanigheden van deze groei voor de jaren zestig? Preadviesen waren uitgebracht door Prof. Dr. D. B. J. Schouten, Prof. P. de Wolff en Dr. P. J. van der Burg. De beide eerste preadviseurs hebben zich geconcentreerd op de macro-economische aspecten van het groeiproces, terwijl Dr. Van der Burg speciaal de bedrijfs-economische facetten in het oog heeft gevat.

Verskillende omstandigheden nopen ons af te zien van het geven van een chronologisch verslag, waarin de preadviezen, de ochtenddiscussie, de besprekingen in het panel en onze indrukken zouden zijn opgenomen. Ten eerste is het preadvies van Prof. Schouten door de theoretische diepgang ervan bij velen onverteerd op het hoofd blijven liggen. Misverstanden konden daardoor niet uitblijven, zodat zijn beschouwingen niet de plaats verwierven, die gezien het belangwekkende van zijn uiteenzetting gerechtvaardigd zou zijn geweest. In de tweede plaats waren er thema's, bijv. dat van de bevolkingsgroei, die blijkbaar zozeer geladen zijn met buiten-economische waarderingsoordelen, dat het voor economen moeilijk schijnt er als economen over te praten. Naarmate het uur vorderde verwijderde men zich steeds verder van de ernst van een belangrijk maatschappelijk vraagstuk dat allen aangaat, om zich in de richting van een cabaret te begeven. Voorts leidde de brede kennis van de voorzitter van het panel, Prof. Thurlings, tot een zo actief aandeel in de discussie, dat het aantal gestelde vragen belangrijk groter was dan het aantal antwoorden. Dit vraagoverschot veroorzaakte grote verwarring bij de panelleden; zelden zijn zoveel stokpaarden tegelijkertijd in een strijdperk gebracht zonder kennis van de renbanen.

Er zijn dan ook zoveel dingen gezegd en geschreven, die bij iets minder opwinding achterwege hadden gebleven, dat wij menen noch de preadviseurs, noch de deelnemers aan de discussie, noch de lezer een dienst te bewijzen door daarvan een nauwgezet overzicht te geven. Wij willen pogen de opvattingen over de voornaamste problemen te etaleren, daarbij de eigen zienswijze slechts benuttend indien dit voor een zekere systematisering van het besprokene gewenst lijkt.

(vervolg van blz. 82)

dergelijke beperking werkt direct op de kapitaaluitvoer, terwijl eerst op langere termijn een nadelige invloed op de kapitaalopbrengstestroom te verwachten is. De betalingsbalanssteun kan echter ook bereikt worden, niet door buitenlandse investeringen af te remmen, doch door binnenlandse investeringen te stimuleren. Wanneer de Amerikaanse autoriteiten er bijv. in zouden slagen het groeitempo van de Amerikaanse economie meer op Europees peil te brengen zou dit ongetwijfeld veel van de aanleiding om buiten de Verenigde Staten te investeren wegnemen.

's-Gravenhage.

E. H. LOEN.

Groei: begrip en norm.

Hoewel het bestuur door de vraagstelling het accent bij de verklaring van de economische groei had gelegd, is de groei niet uitsluitend als een te verklaren en te prognostiseren verschijnsel beschouwd, doch tevens is een bepaald groeitempo als een na te streven doelstelling behandeld. Prof. Schouten let vooral op de factoren die het produktievermogen van een gemeenschap beheersen; Prof. De Wolff schenkt veel meer aandacht aan de mogelijkheden de groei te stimuleren. Prof. Schouten bezigt de woorden „groei” en „toeneming” als synoniemen, waardoor de term „groei” een zuiver analytisch begrip is, terwijl Prof. De Wolff de groei meet aan het reëel nationaal inkomen per hoofd, waardoor vanaf de aanvang een normatief element wordt geïntroduceerd¹⁾. Hoewel Dr. Van der Burg economische groei precies zo definieert als Prof. De Wolff neemt hij toch een tussenpositie in, omdat bij hem een theoretische motivering wordt gevonden voor zijn keuze. Hij meent namelijk dat alleen van een stijging van de welvaart kan worden gesproken indien het reëel nationaal inkomen per hoofd stijgt. Hiermede wordt een norm in de begripsbepaling gesmakkeld; het onttrekt zich aan het oordeel van de economist af te wegen in hoeverre het positieve welvaartseffect van het produktie-accre groter is dan het offer dat moet worden gebracht om de toeneming van de produktie per hoofd te bewerkstelligen²⁾.

Voor zover een bepaalde groei als een norm werd gezien, was een beoordeling van die norm onvermijdelijk. Onvoldoende beseftte men daarmede buiten de grenzen van de economische theorie te treden. De vraag of economische groei gepaard gaat met een verheffing van het mensdom kon niet uitblijven³⁾. Hoewel Prof. De Wolff stelde dat men als econoom een dergelijke vraag niet behoeft te beantwoorden vindt men toch in zijn preadvies verschillende wensen opgesomd, die verdere groei noodzakelijk maken: herverdeling van het totaal inkomen, meer vrije tijd en het bijhouden van het groeitempo der communistische landen. Daar het hier alle overwegingen van economisch-politieke aard betreft behoeft men er zich niet over te verbazen, dat men evenveel oordelen kon beluisteren als er deelnemers aan de discussie waren. Prof. Zimmerman: het is nuttiger de groei van de onderontwikkelde gebieden te stimuleren; Mevr. Drs. M. J. 't Hooft-Welvaars: wij willen meer consumptiegoederen; Prof. Schouten: te zwakke groei vergroot de kans op conjunctuurfluctuaties en brengt langs die weg onze op particulier initiatief gebaseerde orde in gevaar; Drs. G. G. J. Bos: door groei kunnen we de inkomens gemakkelijker herverdelen; Drs. A. W. J. Caron: het bedrijfsleven wil steeds betere produkten maken; H. Reinoud: invoeren van mechanisering en automatisering is alleen mogelijk bij groei; Dr. Van der Burg: ontwikkelingslanden helpen door zelf te groeien.

Niet alleen de vraag of we moeten groeien, ook het

¹⁾ Op goede grond kon Prof. Zimmerman tijdens de panel-discussie naar zijn begrippen groei, ontwikkeling en vooruitgang wijzen. Zie ook: L. J. Zimmerman: „Arme en rijke landen”, Den Haag 1959, blz. 20 e.v.

²⁾ Vgl. Prof. Dr. P. Hennipman in „Theorie van de Economische Politiek”, Leiden 1962, blz. 50 e.v.

³⁾ Drs. J. C. Gerritsen in de ochtendvergadering, Prof. Thurlings als voorzitter van het panel.

vraagstuk welke sectoren een groeiproces moeten doormaken heeft een sterk normatieve inslag. Er openbaarden zich wederom meningsverschillen die veeleer van economisch-politieke aard dan van theoretische aard waren. In zijn preadvies becijfert Prof. De Wolff de toekomstige economische ontwikkeling in Nederland, waarbij hij ervan uitgaat dat de investeringen in de industrie met een hoger percentage per jaar toenemen dan die in de dienstensector. Prof. Andriessen vroeg zich af of dit realiseerbaar is, gezien de normale ontwikkeling in de Westeuropese landen, waarbij zich juist het omgekeerde voordoet. Het is duidelijk dat zich hier een keuzeprobleem voordoet, dat in principe door het prijsmechanisme dient te worden opgelost. Voor Prof. Schouten ligt hier dan ook geen probleem; de prijsvorming wijst aan waar de hoogste rentabiliteit gerealiseerd kan worden. Daarheen worden de produktiefactoren vanzelf gedirigeerd. Geloof wordt niet in de werking van het prijsmechanisme dan zijn discussies als die tussen Prof. Andriessen en Prof. De Wolff onvermijdelijk, maar binnen het raam van de economische theorie uitzichtloos. De uiteindelijke beslissing is geheel afhankelijk van aantal, optreden en structuur van de pressiegroepen. Ook de discussie tussen Dr. Derksen en Prof. De Wolff over de vraag of wetenschappelijke werkers produktiever zijn in universitaire instituten dan in de industrie raakte meer het probleem van de gewenste economische orde dan de groei-problematiek. Immers, stel eens dat „men” vindt dat wetenschappelijke ambtenaren een hoger rendement opleveren in de industrie dan op de Universiteit, worden er dan instrumenten geslepen om deze ambtenaren te dirigeren van de ene naar de andere sector? En als de opinie eens verandert, omdat cijfers kunnen veranderen en ook de opinies over de cijfers? Zo ergens dan was hier de waarschuwing van Prof. Schouten op zijn plaats, die zijn hele preadvies doortrekt: „ook al zijn de prijzen misschien niet zo flexibel als ik denk, ze zijn er in ieder geval”⁴⁾.

Analyse van het groeiproces.

Prof. Schouten wijst het groeipercentage van het arbeidspotentieel aan als de enige factor die de evenwichtige groeivoet van de nationale produktie bepaalt. Het arbeidspotentieel omvat zowel de procentuele aanwas van de beroepsbevolking als de procentuele stijging van de arbeidsproduktiviteit tengevolge van arbeidbesparende technische vindingen. Het substitutieproces tussen kapitaal en arbeid bewerkt de gelijkheid van de groeivoeten van de kapitaalgoederenvoorraad en het arbeidspotentieel; het reële loon en de diepte-investeringen ondergaan de noodzakelijke fluctuaties. Vervolgens benut Prof. Schouten de bekende Domar-relatie, volgens welke de groeivoet van de kapitaalgoederenvoorraad gelijk is aan het produkt van de totale spaarquote en de gemiddelde kapitaalproduktiviteit. Er volgt de fundamentele these dat de gemiddelde kapitaalproduktiviteit bepaald is door de autonome groeivoet van het arbeidspotentieel en de spaarquote. Bij gegeven spaarquote is het kapitaalrendement positief gecorreleerd met de groeivoet. Een voldoende hoog kapitaalrendement voorkomt conjunctuurinzinkingen en daarmee een ondermijning van het westerse economische systeem. Een vergroting van de spaarquote heeft geen invloed op de evenwichtige groeivoet, doch beïnvloedt slechts het niveau waarop de groei zich afspeelt.

Schouten is optimistisch gestemd over het effect van de bevolkingsaanwas op de groei. Op de vraag van Prof. Thurlings waardoor wij nu reeds geruime tijd een gunstige

conjunctuur doormaken, antwoordde Mevr. 't Hooft dat de uitbreiding van de overheidssector de expansie gelijkmatiger doet verlopen. Prof. Schouten daarentegen meende dat de ontwikkeling van het arbeidspotentieel in kwantitatief en kwalitatief opzicht de dominerende factor is geweest. Aan een uitspraak over de toekomstige ontwikkeling waagt hij zich niet, omdat hij over de technische vooruitgang in het duister tast. Prof. Schouten adstrueert zijn beschouwingen aan de hand van de feitelijke gebeurtenissen in de E.E.G.-landen, waarbij blijkt dat de landen met de grootste toeneming van de beroepsbevolking tevens de sterkste toeneming van hun nationaal produkt vertonen.

Prof. De Wolff bespreekt in zijn preadvies eerst de bijdragen van de produktiefactoren arbeid en kapitaal tot de groei. Hij neemt aan dat een produktiefunctie gepostuleerd mag worden die substitutie toelaat en dat technische verbeteringen autonoom optreden. Een toeneming van de produktie gedurende een bepaalde periode schrijft hij dan toe aan een toeneming van de hoeveelheid arbeid, de hoeveelheid kapitaal en de autonome ontwikkeling van de techniek. Hij lineariseert het verband tussen de produktie en de drie genoemde factoren op grond van de overweging dat hij geen grote tijdsintervallen bekijkt. De constanten die in zijn produktiefunctie optreden dienen nu nader te worden bepaald. Achtereenvolgens komen ter sprake de marginale arbeidsproduktiviteit, de marginale kapitaalproduktiviteit en de coëfficiënt die de technische ontwikkeling over de tijd tot uitdrukking brengt. Vervolgens wordt nadere aandacht gegeven aan de arbeidstijdverkorting, de ploegenarbeid, de emigratie, het onderwijs en de research. In afzonderlijke gedeelten van zijn preadvies belicht Prof. De Wolff de betekenis van im- en export voor de groei. Tijdens de paneldiscussie betoogde Prof. De Wolff nog dat volledige werkgelegenheid en een evenwichtige betalingsbalans noodzakelijke voorwaarden zijn voor een ongestoorde expansie. Deze korte typering van de analyse van Prof. De Wolff mag niet worden afgesloten, zonder erop te wijzen dat hij zich vooral op de statistische aspecten van het probleem gericht heeft, hetgeen i.v.m. de gevraagde prognose ook noodzakelijk was.

De drie preadviezen vertonen een afnemende graad van theoretische geslotenheid. Prof. Schoutens preadvies is in analytisch opzicht een eenheid. Prof. De Wolff geeft een beschouwing waarin het compromis tussen theoretische benaderingen en het statistisch mogelijke domineert en Dr. Van der Burg bespreekt zonder meer een reeks van factoren die z.i. de groei hebben beïnvloed. Hij wijst op het na-oorlogse herstel, het integratieproces, de gunstige concurrentiepositie en de na-oorlogse bevolkingsgroei als incidentele determinanten van de groei. Als permanente determinanten worden ten tonele gevoerd: de investeringen, de conjuncturele situatie, de bevolkingsgroei en het industriële klimaat. Naast de macro-economische behandeling geeft Dr. Van der Burg een bedrijfseconomische analyse, waarin zijn opgenomen de investeringsmotieven en -mogelijkheden van de onderneming, de integratie en de research.

De preadviezen van Prof. De Wolff en Dr. Van der Burg zijn als geheel slechts aangevallen door Dr. G. A. Kohnstamm, die de produktiefunctie van Prof. De Wolff bekritiseerde omdat de investeringen te ongedifferentieerd zijn behandeld en de beschouwde periode 1953-1960 te kort is. Verder verweet hij de preadviseurs de te oppervlakkige behandeling van de rol van de techniek en het ondernemen. Het model van Prof. Schouten heeft in zoverre voortdurend ter discussie gestaan, dat heftig van gedachten

⁴⁾ De tussen aanhalingstekens geplaatste zin is een vrije vertaling van het (pre)advies van Prof. Schouten.

is gewisseld over de voor- en nadelige effecten van de bevolkingsgroei.

De bevolkingsgroei.

Voor een goed begrip van de denkbeelden van Prof. Schouten is het o.i. noodzakelijk scherp te onderscheiden tussen de theoretisch-economische *verklaring* van het groeiproces enerzijds en het op levensbeschouwing en karakter gebaseerde oordeel omtrent de *gewenstheid* van een bepaalde ontwikkeling anderzijds. Het onderscheid tussen begrip en norm is ook hier van belang, omdat velen dachten de theorie van Schouten aan te vallen door hun oordeel te geven over bijv. het welvaartsoffer dat in de vorm van extra besparingen moet worden gebracht, wanneer de bevolking sterk groeit. Wij moeten ons er voor hoeden de discussie over de aard van economische samenhangen te vertroebelen door het binnensmokkelen van sociaal-economische en politieke wensen. Nu moet worden toegegeven dat Prof. Schouten zelf door zijn verdeling van de economen in bevolkingsoptimisten en -pessimisten het misverstand in de hand heeft gewerkt. Met behulp van dergelijke onderscheidingen kan men wetenschappelijke uitspraken weerleggen noch bewijzen. Ze zijn daarom in een strak theoretisch betoog overbodig.

De theorie van Schouten menen wij als volgt te mogen samenvatten: *er bestaat één en niet meer dan één evenwichtsgroeivoet van de nationale produktie, die bepaald wordt door de ontwikkeling van het arbeidspotentieel. Er is een prijsvormingsproces dat zowel het bestaan als de eenduidigheid van die groeivoet verzekerd.* Deze formulering sluit aan op de benadering van de groeiproblematiek à la Von Neumann, Malinvaud, Morishima e.a., die wij node gemist hebben in de preadviezen. De grote betekenis van deze benadering is dat de voorwaarden, waaraan voldaan moet zijn opdat een bepaald ontwikkelingspatroon resulteert, exact worden blootgelegd⁵⁾. Er is niet zozeer van gedachten gewisseld over de voorwaarden waaraan in Schouten's model voldaan moet zijn en de eventuele consequenties voor het model indien niet aan de voorwaarden voldaan is, doch over het al of niet gewenst zijn van die voorwaarden.

De verwarring begon toen Dr. Van de Klundert de voor- en nadelen van de bevolkingsgroei tegenover elkaar stelde. Aan de ene kant het extra spaaroffer dat gebracht moet worden en de ongunstige opbouw van de bevolking, aan de andere kant vooral de toeneming van het kapitaalrendement, waardoor de dreiging van een spaaroverschot wordt afgewend. Het sprak welhaast vanzelf dat Ir. Sandee toen kwam zeggen dat hij het spaaroffer zwaarder woog dan Dr. Van de Klundert. Prof. Pen deed daar nog eens een schep boven op door de woningnood op de lijst te zetten. Terecht merkte Prof. Posthuma op dat men uit de modellen als zodanig niet kan afleiden of bevolkings-toeneming bevorderlijk is voor de groei, voor zover een dergelijke uitspraak een afweging van welvaartseffecten impliceert. In het preadvies van Dr. Van der Burg vinden we zo'n afweging. Prof. De Wolff bekijkt vooral de maatregelen die genomen moeten worden om de bevolkingsgroei op te vangen. In het panel wees hij er nog op dat de correlatie tussen de toeneming van het inkomen per hoofd en de bevolkingsgroei zeer zwak is, indien men alle West-europese landen, de Verenigde Staten en Canada in de steekproef betreft.

⁵⁾ Zie bijv. ons artikel in het „Weltwirtschaftliches Archiv“, Band 90, 1963, Heft 1, getiteld: „On the optimum rate of savings“.

Dit alles raakte evenwel de hoofdstelling van Prof. Schouten niet, die echter helaas reageerde door zich van commentaar te onthouden. Een dergelijk commentaar had als volgt kunnen luiden⁶⁾. „Daar in onze samenleving de prijzen tot stand komen op markten, die onderling sterk samenhangen en bovendien ook de prijzen van de produktiefactoren gevoelig zijn voor de mate waarin deze factoren feitelijk worden aangewend, is er een niveau van het reële loon dat de existentie van de evenwichtige groeivoet, gedicteerd door de groei van het arbeidspotentieel, garandeert. Of u, mijne heren; deze groeivoet wenst is een andere zaak, die de mate bepaalt waarin U in het economisch proces wilt ingrijpen. Ik vind deze groeivoet mooi; o.a. omdat ik geloof dat deze groeivoet, zij het met zekere fricties, vanzelf tot stand komt“. Over dat geloof valt dan te twisten. Zo uitte Dr. Hessel twijfel aan de benodigde flexibiliteit van prijzen en lonen en ook in het panel waren Prof. Thurlings, Prof. Zimmerman, Drs. Bos en H. Reinoud sceptisch gestemd. De consequenties hiervan voor het model van Prof. Schouten werden echter niet scherp getrokken, ook al zat men heftig te redetwisten over de vraag hoe krom de isoquanten nu wel zijn. Wederom in de huid van Prof. Schouten kruipend, zou men namelijk kunnen zeggen: „Goed, ik begrijp wel dat niet alle prijzen zo flexibel zijn als ik graag zou willen, maar dat tast het bestaan van die evenwichtige groeivoet niet aan; slechts de realiseerbaarheid ervan op korte termijn is in het geding. Maar op den duur stelt deze groeivoet zich in, eenvoudig omdat er geen andere bestaan op lange termijn“. Daarmede zou Prof. Schouten het pleit in theoretisch opzicht hebben gewonnen.

Voor de meer bij het beleid geïnteresseerden blijven dan nog de volgende twee vragen: 1. Gesteld dat wij de groeivoet van Schouten ook mooi vinden, zijn dan de aanpassingsprocessen die in onze samenleving voor de realisering ervan nodig zijn aanvaardbaar? 2. Is — gezien de offers die daarvoor moeten worden gebracht — die groeivoet zelfs acceptabel; zo neen, wat moeten wij dan doen om de feitelijke groei te beïnvloeden? Op deze beide vragen zijn — zo leerde ook de discussie — antwoorden mogelijk geheel afhankelijk van persoonlijke voorkeuren. En daar er geen markt is waarop de prijsvorming zich voltrekt die betrekking heeft op het krijgen van kinderen, ontbreekt de schaal die al deze overwegingen wikt en schikt.

Daar het onbevredigend is gebleken de theorie van Schouten met economisch-politieke argumenten aan te vallen, maken wij een tweetal opmerkingen van theoretische aard n.a.v. zijn belangwekkende model. In de eerste plaats menen wij dat er een institutioneel bepaalde vloer bestaat waaronder het reële loon niet kan komen. Zakt het reële loon tot op deze vloer dan is er geen evenwicht op de arbeidsmarkt, zodat werkloosheid als min of meer permanent verschijnsel denkbaar is. Ten tweede merken wij op dat een diepergaande analyse van het verschijnsel der flexibele en starre prijzen zou hebben geleid tot het onderscheid in marktprijzen en beheerste prijzen⁷⁾. Het is de persoonlijke invloed van de marktdeelnemers die de loonen prijsvorming haar „beheerste“ karakter geeft. Het prijsvormingsproces is niet meer één samenhangend geheel, waarin een verandering in één van de data het gehele systeem doortrekt, doch het valt uiteen in sectoren, die zich

⁶⁾ Wij trachten ons in de gedachtengang van Prof. Schouten te verplaatsen.

⁷⁾ Zie bijv. onze opmerkingen over deze onderscheiding in het artikel: „Prijsstheorie en prijspolitiek van de Overheid“ in „De Economist“, 1962, blz. 324 e.v.

HONIG

MERKARTIKELEN N.V.

zoekt contact met gegadigden voor de functie van

CHEF-MARKTONDERZOEK

De functionaris is rechtstreeks onder de directie verantwoordelijk voor de uitvoering van diverse externe onderzoeken.

Voorts zal hij leiding moeten geven aan de interne statistiekwerkzaamheden. Daarnaast wordt van hem verwacht dat hij de onderzoekresultaten kan interpreteren en de commerciële aspecten hiervan in rapportvorm verwerken ten behoeve van de andere commerciële functionarissen.

Voor het goed vervullen van deze belangrijke functie zijn een middelbare schoolopleiding, een aantal jaren ervaring als marktonderzoeker (bij voorkeur in de levensmiddelenbranche), alsmede een grote dosis gezond verstand noodzakelijk.

Kandidaten met bovendien een voortgezette economische en/of statistische scholing genieten de voorkeur.

Schriftelijke sollicitaties met vermelding van de letter M in de linkerbovenhoek van de enveloppe te richten aan de directie van Honig Merkartikelen N.V., Lagedijk 3 te Koog aan de Zaan.

als zelfstandige onderdelen gedragen. De groeivoet van het geheel is dan een gewogen gemiddelde van de groeivoeten der onderscheidene onderdelen van de economie. Een ander stel gewichten levert een andere groeivoet op. Het is de oligopolistische prijsvorming die de eenduidigheid van de groeivoet van Schouten op losse schroeven zet. Er komt nu ruimte voor de opvatting dat bij een andere preferentiestructuur van de economische subjecten een andere groeivoet behoort. Zo kan men door onderwijs en bijv. door de mate waarin men winstmarges voor research bestemt de groeivoet beïnvloeden, hetgeen iets van het dwingende dat in Schoutens model zit, wegneemt. *De flexibiliteit van ons economisch systeem schuilt in de omstandigheid dat het zich kan aanpassen aan verschillende preferentieschema's en niet daarin dat slechts één groeivoet kan resulteren.*

De belangrijke les die van Prof. Schouten kan worden geleerd, luidt dat men moet waken voor het tot uitdrukking brengen van de preferenties van de afzonderlijke economische subjecten. Zo gezien is zijn kritiek op het advies van Prof. De Wolff en de beschouwingen van anderen begrijpelijk, waarin voorbijgaand aan de wijze waarop deze preferenties via het prijsmechanisme tot uitdrukking worden gebracht bepaalde macro-economische doeleinden worden gesteld. Anderzijds moet niet worden vergeten dat ook via de presiegroepen bepaalde collectieve preferenties naar voren komen, die Prof. Schouten uit het oog dreigt te verliezen. Hetzelfde geldt min of meer voor de overheidspreferenties die een zelfstandige plaats naast de individuele preferenties dienen in te nemen. Naar ons inzicht is er dan ook meer plaats voor centrale planning van lonen, prijzen, en zelfs de groei van de produktie dan Prof. Schouten meent, ook al geven wij direct toe dat het gevaar dreigt dat men zich uitsluitend instelt op de collectieve en/of overheidspreferenties.¹⁾

SOCIALE VERZEKERINGSBANK

De Sociale Verzekeringsbank te Amsterdam heeft gelegenheid tot plaatsing van een

ACCOUNTANT

lid N.I.v.A. of V.A.G.A., die in samenwerking met en onder supervisie van de interne accountant mede belast zal worden met de leiding van het controleapparaat voor Bank en Raden van Arbeid. Ruime ervaring op het gebied van bedrijfsorganisatie en belangstelling voor elektronische administratie-machines strekken tot aanbeveling.

Salariëring op de voet van de Rijksregeling.

Eigenhandig geschreven brieven met inlichtingen over leeftijd, studie, praktijk, benevens opgave van referenties binnen 14 dagen na verschijning van dit blad te richten aan de secretaris-generaal der Sociale Verzekeringsbank, Apollo-laan 15, Amsterdam-zuid.

Slot.

Zowel in de preadviezen als tijdens de vergadering zijn uiteraard nog meer belangwekkende onderwerpen aan de orde geweest. Wij vermelden nog: de invloed van de E.E.G. op het groeiproces, de discussie tussen Prof. Posthuma en Prof. Schouten over de vraag in hoeverre nationale vrije loonvorming verenigbaar is met looncoördinatie in E.E.G.-verband, het gesprek tussen Prof. De Wolff en Dr. Van der Burg over de selecterende functie van de kapitaalmarkt en de zelffinanciering van de ondernemingen en de uitspraak van Dr. Kohnstamm dat de veldslag van de groei micro-economisch, nl. in de onderneming, wordt uitgevochten. Dr. Kohnstamm voelde daarom een tegenstelling tussen macro- en micro-economen.

Hoewel wij ook voor deze tegenstelling wel sympathie koesterden zagen wij een andere toch scherper, nl. die tussen de theoretici en diegenen die in de beleids sfeer werkzaam zijn. Terwijl de theoretici achtergronden van de ontwikkeling trachten te achterhalen, zag men de beleidsdeskundigen al zoeken naar instrumenten om de ontwikkelingen te beïnvloeden. Er ontstaat wanbegrip, waardoor de theoreticus denkt dat de practicus de literatuur niet kent en de practicus denkt dat de theoreticus onpraktisch is. Wij hopen dat het bovenstaande heeft duidelijk gemaakt dat de werkzaamheden van beide groepen een veel grotere complementariteit vertonen dan op de vergadering bleek. Het grote aantal malen dat Faust ter sprake kwam, rechtvaardigt het volgende slot:

Man freut sich, dass das Volk
sich mehrt,
Nach seiner Art behaglich
nahrt
sogar sich bildet, sich belehrt-
und man erzieht sich nur
Rebellen.

Naarden. A. HEERTJE.

1) In dit verband betreuen wij het, dat er in het pannel geen gelegenheid meer was nader in te gaan op de belangrijke opmerkingen die Prof. De Wolff in zijn preadvies heeft gemaakt over planning en groei.

E.-S.B. 23-1-1963

GEMEENTE ROTTERDAM

Het gemeentebestuur van Rotterdam roept sollicitanten op voor de functie van

directeur

voor het in aanbouw zijnde

concertgebouw

Kandidaten zullen in staat moeten zijn:

tijdens de bouw adviezen te geven met betrekking tot het gebouw en de inrichting daarvan, alsmede voorstellen te doen ten aanzien van de culturele en commerciële exploitatie, met inbegrip van de programmering;

na de voltooiing leiding te geven aan exploitatie en programmering.

Vereist: Zakelijk inzicht en organisatorisch talent; artistieke, in het bijzonder muzikale belangstelling;

kennis van de moderne talen;

representatieve kwaliteiten.

Ervaring in het concert- of theaterbedrijf is niet noodzakelijk.

Salaris nader overeen te komen.

Sollicitaties met uitvoerige inlichtingen en curriculum vitae binnen 14 dagen te richten aan burgemeester en wethouders van Rotterdam en te adresseren aan de chef van het bureau Personeelvoorziening, kamer 331, stadhuis, onder nummer 14. Persoonlijke kennismaking uitsluitend na oproep.

NATIONALE LEVENSVZERZEKERING - BANK N.V.

Schiekade 130 - Rotterdam

vraagt

MEDEWERKER

voor-haar afdeling

ADMINISTRATIEVE ORGANISATIE

Leeftijd 25-35 jaar.

Het terrein van de werkzaamheden is veelomvattend, mede met het oog op de automatisering van de administratie.

Vereisten: Opleiding S.P.D., M.O. Boekhouden of gevorderde accountantsstudie (N.I.v.A.).
Ervaring op administratief/organisatorisch gebied.

Honorering en secundaire arbeidsvoorwaarden overeenkomstig de betekenis van de functie.

*Uitvoerige sollicitaties te richten aan de afdeling Personeelszaken,
Postbus 796, Rotterdam.*

Geldmarkt.

De daling van de kredietverlening der handelsbanken aan de private sector in november met f. 92 mln. heeft zeer waarschijnlijk grote invloed gehad op het recente beleid van de Centrale Bank t.a.v. disconto- en kredietcontrole. Inmiddels is aangekondigd, dat met ingang van de nieuwe kasreserveperiode het kasreservepercentage weer op het oorspronkelijke peil van 5 pCt. is gebracht. Discontoverlaging en opschorting van de kredietcontrole in de éne week en een week later verhoging van het reserve-

GEMEENTE HEEMSKERK

Op de Sociografische Afdeling der gemeente Heemskerk, een snelgroeiende gemeente van 16.500 inwoners, bestaat een vacature voor een

medewerker

voor de gemeente-sociograaf, welke in staat moet zijn zelfstandig kleine onderzoeken te verrichten.

Gevraagd wordt een kracht met middelbare schoolopleiding en ervaring in sociaal-economisch onderzoek, terwijl aan kandidaten in het bezit van of studerende voor het diploma Middelbaar Planologisch Onderzoeker de voorkeur wordt gegeven.

Salariëring zal geschieden in een der commiesrangen.

Sollicitaties te richten aan het College van Burgemeester en Wethouders van Heemskerk, binnen 14 dagen na verschijnen van dit blad.

ECONOOM-TRAINEE

Bij de directie van de Voedselvoorziening van het Ministerie van Landbouw en Visserij bestaat de mogelijkheid tot plaatsing van

ECONOMEN-TRAINEE

Deze kunnen worden geplaatst bij verschillende afdelingen o.a. bij het marktonderzoek. Dit marktonderzoek is in hoofdzaak gericht op de marktontwikkeling op korte termijn en ondervindt de hieraan verbonden specifieke moeilijkheden, zoals moeilijk toegankelijke bronnen en de noodzaak van het kiezen en toetsen, dan wel afleiding uit verwante informatie.

Gevraagd wordt wetenschappelijk niveau en het vermogen om contacten te leggen en besluiten te nemen. Enige ervaring met mathematisch economisch onderzoek strekt tot aanbeveling.

Salariëring afhankelijk van kennis en ervaring voor wetenschappelijk medewerker van f. 855,— tot f. 1.173,— (incl. huurcomp.).

Eigenhandig geschreven sollicitaties onder no. 3-2674/7188 (in linkerbovenhoek brief en env.) aan het bureau Personeelsvoorziening v. d. Rijksoverheid, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

percentage, waardoor de liquiditeit van het bankwezen wordt verminderd, lijkt moeilijk te rijmen. Wanneer men bedenkt, dat de verlaging van het reservepercentage destijds werd doorgevoerd om tegemoet te komen aan een kortstondige ultimoverkrapting, vooral veroorzaakt door het seizoenmatig oplopen van de bankbiljettencirculatie, mag de huidige verhoging niet worden geïnterpreteerd als een restrictiemaatregel, doch als een herstel van de oude toestand. Zo gezien accentueert de wijziging de neutrale houding, die thans zowel bij de rijksoverheid als bij de Centrale Bank bestaat. De kat moet eerst uit de boom voor verdere maatregelen, restrictief of expansief, zullen worden genomen.

In november blijken de banken toch nog f. 81 mln. kortlopende buitenlandse vorderingen te hebben geliquideerd. Hiertegenover hebben zij de uitzettingen op buitenlandse besloten geldmarkten met f. 47 mln. doen stijgen, zodat slechts het verschil tot een verruiming van de binnenlandse liquiditeit heeft geleid.

Kapitaalmarkt.

Opnieuw moest op een inschrijving van de obligatielening Bank voor Nederlandsche Gemeenten, thans de lening 1963, een belangrijke reductie worden toegepast. Dit toont wel aan, het rendement mede in aanmerking genomen, dat het aanbod op de kapitaalmarkt nog overvloedig is. Toch worden de maatregelen ter stimulering van het sparen nog uitgebreid. Het wetsontwerp Algemene Spaarregeling is thans ingediend, hetwelk te zijner tijd zijn plaats zal innemen naast de reeds bestaande regeling ter bevordering van het jeugdsparen, het spaarvanen en naast de spaarregeling bij ondernemingen met een winstdelingstelsel. Alle ingezetenen met een inkomen van minder dan f. 12.000 zullen door een premie worden geprikkeld hun consumptie te beperken. De jeugdspaarregeling brengt met 500.000 deelnemers reeds f. 200 mln. op, de nieuwe algemene spaarregeling zal, naar schatting, per jaar f. 350 mln. in het laatje brengen. Het is de vraag, of dit extra besparingen zijn en zullen zijn. Het ligt voor de hand dat ook verschuivingen optreden. De behoefte aan meer besparingen is op het ogenblik niet zo groot, doch men moet de regelingen als sociale maatregelen zien ter bevordering van de bezitsvorming, waarbij uiteraard de besparingen het gevolg zijn.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	28 dec. 1962	H. & L. 1963	11 jan. 1963	18 jan. 1963
Algemeen	345	359 — 346	357	357
Intern. concerns	464	486 — 463	482	482
Industrie	319	328 — 321	326	329
Scheepvaart	134	140 — 135	138	138
Banken	257	261 — 256	261	258
Handel enz.	150	154 — 149	154	153

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen.			
Kon. Petroleum	f. 157		f. 160,30 f. 160,40
Philips G.B.	f. 139		f. 148,70 f. 148,60
Unilever	f. 138,40		f. 144,70 f. 144,50
A.K.U.	401½		435 435½
Hoogovens, n.r.c.	558		556 556
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c.	723		744 772
Zwanenberg-Organon	909¾		900 907
Van Gelder Zn	244		263½ 255
Amsterdamsche Bank	390		396 392
Robeco	f. 208		f. 214 f. 213

New York.			
Dow Jones Industrials	652		672 673

Rentestand.			
Langl. staatsobl. a)	4,24		4,24 4,23
Aand.: internationalen a)	3,20		3,11
lokalen a)	3,86		3,79
Disconto driemaands-schatkist- papier	2		2½ 1½/16

a) Bron: Veertiendaags Beursoverzicht Amsterdamsche Bank.

C. D. JONGMAN.

E.-S.B. 23-1-1963

EEN TOEPASSING VAN DE NEDERLANDSE COMPUTER

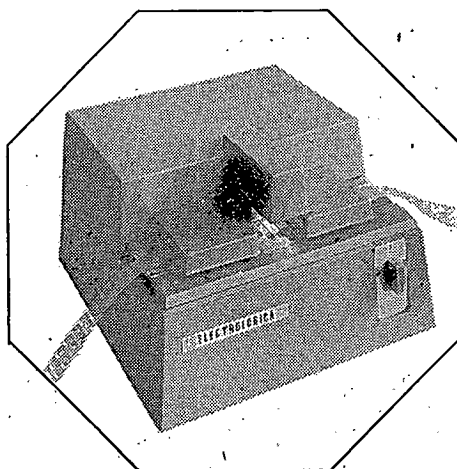
X1

Met haar nieuwe ponsbandlezer EL 1000 heeft Electrologica een uiterst snel en betrouwbaar invoerorgaan voor haar elektronische reken- en administratiemachine ontwikkeld. Een voorbeeld van zijn nut: Een grote gemeente in ons land legt voor iedere hotelgast ● HET HOTELNUMMER ● -DE DAGEN VAN AANKOMST EN VERTREK ● HET LAND VAN HERKOMST in 10 symbolen in ponsband vast. De EL 1000 leest in één seconde de ponsingen voor 80 hotelgasten.

De X1, die in één seconde 15000 optellingen kan uitvoeren, telt het aantal gasten en overnachtingen. Zij rangschikt deze naar landen van herkomst en hotelklassen. Alle telresultaten drukt zij in een staat af.

Een simpel voorbeeld, maar.....
OOK U KUNT VOOR EEN GOEDE BEDRIJFSVOERING NIET ZONDER STATISTIEKEN (ook al hebt u zelf geen X1). PONSBANDEN - DIE WEINIG KOSTEN - WORDEN IN STEEDS MEER ADMINISTRATIES TOEGEPAST.

De EL 1000 leest in een seconde 1000 symbolen in 5-, 7- of 8-gats ponsband en brengt de op volle snelheid - 2.5 m/sec. - lopende band binnen 2 mm tot stilstand.

X1

KLASSE	I	II	III	IV
1	12	252	2491	44
2	88	311	4017	45
3	32	1100	312	91
4	66	1830	906	116
5	1	-	3	2
6	14	-	6	6
7	3	11	28	2
8	13	16	135	7
9	35	115	324	14
10	74	318	618	
11	2	14		
12	7			

N.V. ELECTROLOGICA

Stadhoudersplantsoen 214
Postbus 207
's-Gravenhage
tel. 070 - 514641

Het bestuur van het Nederlands Genootschap tot opleiding van leerkrachten voor het Nijverheidsonderwijs, roept in verband met de oprichting van een centraal bureau te Rotterdam, dat de administratie van 17 opleidingsscholen voor leraren bij het lager en uitgebreid lager technisch onderwijs in den lande zal verzorgen, gegadigden op voor de functie van

HOOFD VAN HET BUREAU

te belasten met de algemene leiding van de centrale administratie — financieel en organisatorisch — van het Nederlands Genootschap en het onderhouden van de daaruit voortvloeiende interne en externe contacten, e.e.a. met inachtneming van de aanwijzingen, hem door het Dagelijks Bestuur gegeven.

Gegadigden, bij voorkeur middelbaar of academisch gevormd, dienen te beschikken over een gedegen boekhoudkundige-administratieve ervaring en moeten in staat zijn leiding te geven aan het bij het Nederlands Genootschap in dienst zijnde administratieve personeel.

Kennis van, c.q. ervaring met het nijverheidsonderwijs en de lerarenopleiding voor de N.O.-akten strekt tot aanbeveling.

Salariëring volgens Rijksregeling: f 816,— tot f 1054,— per maand (incl. huurcompensatie), behoudens nadere herzieningen, te bereiken in zes jaarlijkse verhogingen.

Aanstelling boven het minimum is mogelijk, afhankelijk van ervaring en capaciteiten.

Eigenhandig geschreven sollicitaties met uitvoerige levensbeschrijving te richten aan de secretaris van het bestuur, Westersingel 101 te Rotterdam-2, binnen 8 dagen na het verschijnen van dit blad.

GEVESTIGD:

IR. **C. J. M. EIJSBOUTS** w.i.

adviseur voor
organisatie en ontwikkeling

*

Pettelaarseweg 133 - tel. 04100-36672

's HERTOGENBOSCH

ORGANISATIE:

Bedrijfsdoorlichting. Beheersprocedures: Produktieorganisatie, verkooporganisatie, kostenbewaking. Taakverdeling in top en kader.

ONTWIKKELING:

Samenwerking van bedrijven, Produktieprogramma, Promotiebeleid, Investeringsbeleid.

Programmeren en coördineren van projecten voor nieuwbouw en bedrijfsmechanisatie.

Voor de psychologische aspecten van het organisatie-werk zal worden samengewerkt met het Gemeenschappelijk Instituut voor Toegepaste Psychologie te Nijmegen en Tilburg.

Bij het Secretariaat van de
N.V. Nederlandsche Spoorwegen kunnen

academisch gevormde economen,

bij voorkeur met enige ervaring, in 3 verschillende functies worden geplaatst. Afhankelijk van aanleg, persoonlijke voorkeur en studierichting kunnen zij worden aangesteld als medewerker voor:

- economisch onderzoekswerk, waarbij belangstelling voor econometrische methoden tot aanbeveling strekt;

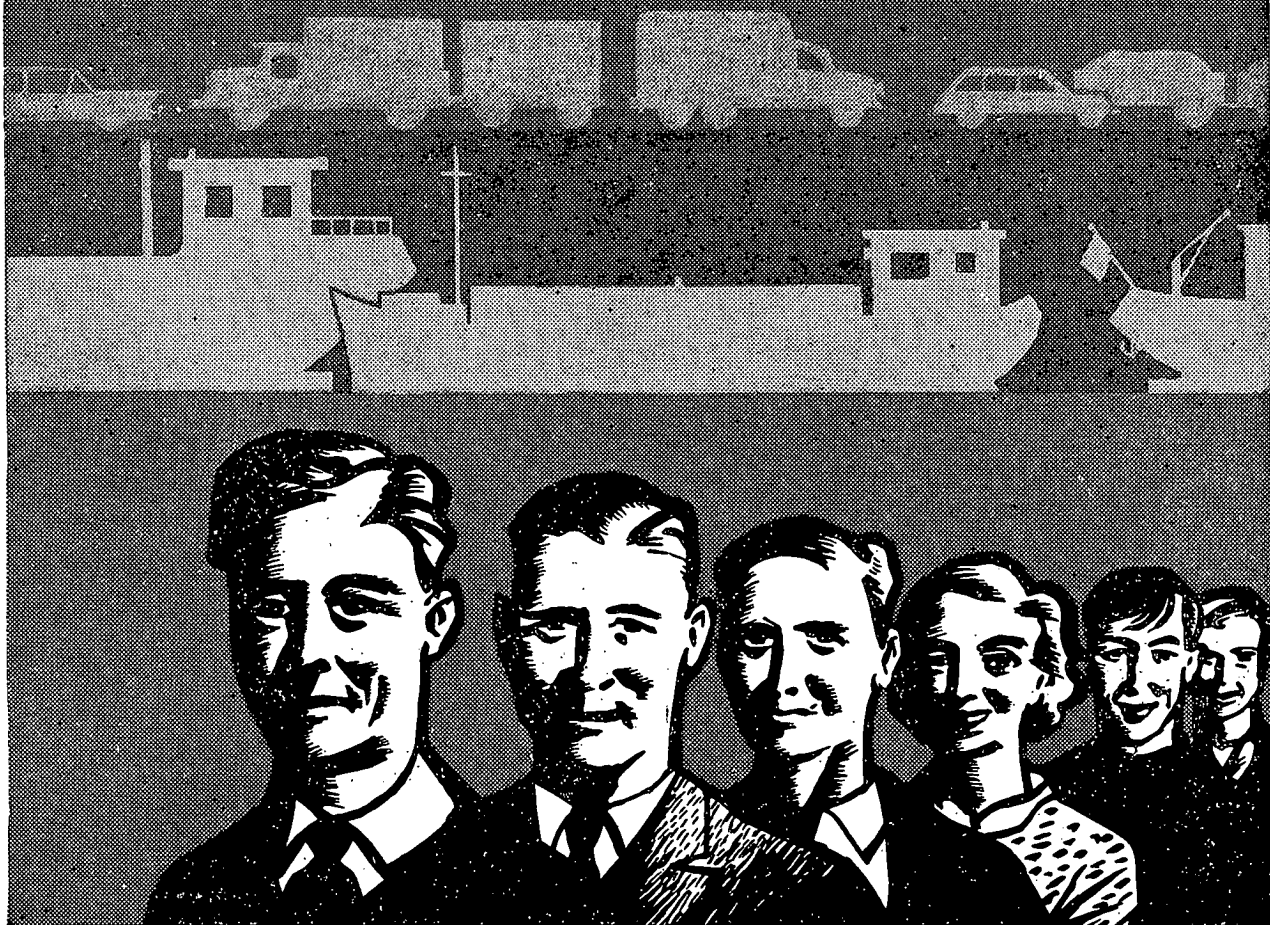
- algemene secretariaatswerkzaamheden met daarbij aansluitend bestudering van bedrijfs-, economische en binnenlands-vervoerspolitieke vraagstukken; neerlegging van de resultaten daarvan in rapporten voor de directie;

- behandeling van vervoerspolitieke vraagstukken, rechtstreeks verband houdende met de EEG en de EGKS.

Sollicitaties of verzoeken om nadere inlichtingen te richten aan de Dienst van Personeelzaken, 2e afdeling der N.V. Nederlandsche Spoorwegen, Moreelsepark, Utrecht.

FRIESLAND

een voorbeeld van geslaagde industrialisatie

Na de Tweede Wereldoorlog werd begonnen met de uitvoering van het industrialisatieplan van Friesland. Wegen, kanalen en industrieterreinen kwamen tot stand, premie en subsidie wordt verleend. Sinds 1959 hebben zich in de 11 kernen reeds een 100-tal bedrijven gevestigd, waarvan er verscheidene inmiddels belangrijk werden uitgebreid. Dit bewijst dat de industrie in Friesland een gezonde voedingsbodem vindt. Maar er is nog ruimschoots plaats voor vele andere

bedrijven en niet alleen plaats, maar ook personeel. De hogere, middelbare en lagere technische scholen leverden de laatste jaren bijna 2.000 afgestudeerde leerlingen op.

De Friezen staan voor u klaar om industriële medewerkers te worden, hun toewijding en intelligentie zullen u niet teleurstellen.

De ondernemer die vooruit kijkt, kijkt naar Friesland.

Dit zijn de 11 kernen: Bergum - Dokkum - Drachten - Harlingen - Heerenveen - Kootstertille (gem. Achtkarspelen) - Leeuwarden - Lemmer - Oosterwolde - Sneek - Wolvega.

Friesland kunt u bouwen

Inlichtingen: de Industrialisatie-raad der Friese Kernen, Sophialaan 1, Leeuwarden, tel. (05100) 28144-28145.

CENTRAAL BEHEER

VERZEKERING EN DIENSTVERLENING

ten behoeve van het bedrijfsleven

WET-RISICO

bedrijfs-w.a.-verzekering, motorrijtuigverzekering, ongevallenverzekering voor inzittenden van automobielen.

BRAND-RISICO

brand- en bedrijfsschadeverzekering van industriële en andere objecten.

MOLEST-RISICO

verzekering tegen oorlogsschade, stormschade en andere risico's.

VERVOER-RISICO

transportverzekering van goederenzendingen in binnen- en buitenland.

PENSIOEN-RISICO

collectieve ouderdoms-, weduwen-, wezen- en invaliditeitsverzekering.

VERENIGING VOOR CENTRALE ELEKTRONISCHE ADMINISTRATIE - C.E.A.

loon-, voorraad-, debiteuren-administratie, facturering enz. met behulp van elektronische apparatuur.

De bij Centraal Beheer aangesloten verenigingen werken op zuiver onderlinge grondslag.

Het lidmaatschap kan u een belangrijke besparing op de kosten opleveren.

**CENTRAAL BEHEER BELAST ZICH
OOK MET DE ADMINISTRATIE VAN
ONDERNEMINGSPENSIOENFONDSEN**

STELT U VOOR
HET VERKRIJGEN
VAN INLICHTINGEN
IN VERBINDING MET:

CENTRAAL

C.B.

BEHEER

BOS EN LOMMER-
PLANTSOEN 1,
AMSTERDAM-W.
TEL. 134971
POSTBUS 8400